

TÁR C Z A.

AZ EZREDÉVES KIÁLLÍTÁSRÓL.

A kiállítás igazgatósága a f. év január hava végén bocsátotta ki jelentését az 1896-ik évi ezredéves országos kiállításnak az 1894-ik év folyamán foganatosított előmunkálatairól.

A 130 negyedrétt oldalra terjedő füzet részletesen beszámol a kiállítási költségelőirányzatban bekövetkezett változásokról, a kiállítási terület rendezéséről, az építkezésekről, a csoportok tevékenységéről, a különféle bizottságokról, az általános intézkedésekről és kezdeményezésekről, végre pedig a mezőgazdasági, erdészeti és vadászati csoportok rendezése ügyében tett intézkedésekről.

Amaz érdeklődésnél fogva, melylyel az országos kiállítás iránt mindenki viseltetik, röviden és kivonatosan ismertetjük a következőkben a kiállítás-ügy jelen állapotát és pedig előbb a történelmi kiállítás részleteit, azután pedig azon adatokat, melyek a jelenkori kiállításból és az általános intézkedésekből bennünket közelebről érdekelnek.

A történelmi kiállítás.

Az I. főcsoport, vagyis *a történelmi kiállítás* költségeinek előirányzata 900,000 forintot mutat; ebből esik az építkezésekre 510,000 frt, az installátiora és díszítésekre 202,000 frt, egyéb kiadásokra 188,000 frt. Az installátiora és díszítésekre fölvett 202,000 forintból *egy negyedrészt, vagyis 50,000 frt a hadtörténelmi csoportra esik*, míg a többi 11 csoportra együttesen csak 152,000 forint jut. Már maga ez a körülmény mutatja, hogy a *hadtörténelem* a kiállításon méltó módon lesz képviselve s általában a történelmi kiállításnak egyik legvonzóbb csoportja leend.

A történelmi főcsoport *épületeire* a kereskedelmi miniszter Alpár Ignác műépítész terveit fogadta el, a belső berendezést, díszítést, az interieurök létesítését pedig Schickedanz Albert műépítő-tanárra bízta.

A *történelmi csarnok főépülete* három főcsoportra oszlik s a Széchenyi-szigeten épül, két oldalt a tó partja körül. A főbejárat az a Nádor-szigetről a Széchenyi-szigetre vezető hídon át lehet jutni; ez a főbejárat szemben lesz az Artézi-fürdő épületével. Egy nagy csúcsíves kapun át a Széchenyi-szigetre lépünk s a szemléltől balra a történelmi csarnoknak *román stílusban* épült részei lesznek láthatók; a román épületnek a kapuja teljesen hű utánzata lesz a híres, XIII. században épült, s a román stílusnak egész Európában legremekőbb emlékéét képező *jadki főtemplom* kapujának. Ez épületcsoportban lesz Ő Felsége a király lakosztálya is.

Jobbra a hídtól a *csúcsíves (góth) stíli* részek lesznek elhelyezve. E csoportban a *vajdahunyadi várnak* az a része, mely a lovagtermet foglalja magában, híven lesz utánozva és erkélyes pillérei bele fognak nyúlni a tóba. Ugyancsak jobbra esik a *renaissance-csoport* is, melyet a góthikussal egy *átmeneti* stílusban épült részlet kapcsol össze. Itt fog emelkedni, 47 méter magasságban, a *segesvári torony*, míg a renaissance csoportban egy 44 méter magas torony épül.

Az egész épület homlokzata, a különféle stílusokkal, a szigetről lesz szemlélhető s köralakban fogja a szigetet végig futni. A köralak negyedik részében fog a történelmi *vadászkastély* állani, mely a régi fegyvereket s a régi vadászat (sólyom-, bölény-vadászat) emlékeit fogadja be.

A történelmi főcsoport épülete máris igen előrehaladt s már most imponáló, érdekes képet nyújt.

A *történelmi főcsoport levékenysége* a lefolyt 1894-ik évben kiváltképen az *anyag-gyűjtésre* volt irányozva, arra törekedvén, hogy a magyar nemzet történetének emlékeit, melyek a kül- és belföldön szerteszórva vannak, fölkutassa, összeírja, jegyzékbe vegye s azoknak a kiállítás számára leendő megnyerését biztosítsa.

A kutatásokat, más kiváló szakférfiak által támogatva, a csoportbizottságok előadói teljesítették.

Kiválóan nevezetes a külföldi kutatások közt dr. Vámbéry Ármin és dr. Szendrei János *konstantinápolyi* útja, mely a török császári kincstárak és gyűjtemények magyar történeti vonatkozású kincseit szerezte meg. Így két régi trón, a magyar történelemben szerepelt szultánok ruhái, gyémántforgós turbánjai, fegyverei stb. 15 magyar származású kard a császári kincstárból, 50 más magyar kard az Irene bazilikában

levő fegyvergyűjteményből, XV. századbeli sisakok, Szigetvár elfoglalásakor török kézbe került ágyúk s kézi fegyverek stb.

Czobor Béla a főcsoport-bizottság előadója, továbbá Radisich Jenő és dr. Szendrei János érdekes és eredményes kutató útát tettek Fiume, Triest, Cividale, Udine, Aquileja, Klagenfurt és Grác városokban és a *lembergi kiállításon*. A gráci fegyvertárban számos magyar fegyverfelszerelés, páncél, stb. íratott össze, nemkülönben a lemergi kiállításon, a lemergi nyilvános- és magán-múzeumokban. Kutattak továbbá még Czobor Béla Spalatoban, Zarában, Trauban; Pulszky Károly a bécsi gyűjteményekben, Firenzében, Pesaróban, Genuában, Velenczében, Kölnben, Angliában, Szófiában.

A belföldön kutatások és összeírások történtek az Eszterházy hercegi gyűjteményekben Eszterházán, Fraknóban és Kis-Martonban, továbbá Pozsonyban, Gyula-Fehérváron, Nagy-Szebenben, Brassón, Tordán, Maros-Vásárhelyen, Kolozsvárott, Debreczenben, Körmöczbányán, Gyöngyösön, Egerben, Nyitrán, Esztergomban, Kassán, Miskolczon, a körmendi Batthyány-levéltárban, a kalocsai és esztergomi érseki gyűjteményekben, a bán hédervári kastélyában és még számos más helyen, melyek eredménye várakozáson felül kielégítő.

A *csoport-bizottságok* közül a *hadtörténelmi* csoport-bizottság, mely buzgó elnöke, *Hollán Ernő*, lemondása után *Gromon Dezső* honvédelmi államtitkárból nyert új lelkes elnököt, elkészítette dr. *Pauler Gyula* és dr. *Szendrei János* tervei után a *honfoglalás történeti térképét*, melyet Hatsek Ignác rajzolt meg. *Honfoglalás korabeli emlékeink* kutatása az országos régészeti és embertani társulat felügyelete mellett folyamatban van, melylyel kapcsolatban több őskori, de Anonymusban már említett földvárunk pontos fölmérése és gipsz-másolatai is készülnek. Így kutatások folynak a Dunántúlban, Abony és Szerencs vidékén, fölvetik a büdi földvár, a zólyomi régi vár (pusztavár), a szabolcsi földvár, az aranyosi (borsodi) leányvár, a tardi tatárdomb, a kisgyőri kékmező, kutatások és ásások folytak Hevesben, Szeged vidékén, Csongrádban, a bessenyők sírhalmainál, Székesfehérvárott a Demkó-hegyen, Alpár mezején, Hídalmás tájékán és az erdélyi vidékeken.

Maugch bártfai gyárossal szerződést kötött a bizottság, a kiállításához szükséges *lőalakov* szállítása iránt s e munkálatok most már folynak.

A fontosabb csatatervek és modellek munkálatai szintén megkezdettek. Nevezetesen *Balás György* alezredes csoportbizottsági tag Budavára 1686-iki ostroma nagy arányú modelljének elkészítésén fáradozik; *Rónai Horváth Jenő* őrnagy csoportbizottsági tag Nagy Lajos király hadjáratai és a harsányi csata, *Olchváry Ödön* százados a muli csata,

Bárczay Oszkár Nándorfehérvár 1456-iki ostroma, *Szurmay Sándor* százados a mohácsi csata, *Hazay Samu* százados a mezőkeresztesi csata, *Perneckzy Jenő* főhadnagy a zentai csata, *Vághó Ignác* főhadnagy a szomolányi csata, *Fülek Henrik* ezredes a magyar hadak 1742—43-iki hadjárata, *Bodnár István* őrnagy az 1809-ik évi győri csata, *Breit József* főhadnagy az 1849-iki isaszegi csata és *Bihar Ferencz* ezredes az 1866-ik évi custozzai csata hadtörténelmi térképének elkészítésén dolgoznak, mely munkálatok helyszíni szemlével és levéltári kutatásokkal levén kapcsolatosak, e csoport sokoldalú működését bizonyítják.

A bizottság ezenfelül folytatta az egyes korszakokra nézve jellemző hadtörténelmi costume-képek másoltatását és gyűjtését és elkészítette ezen nagy anyagnak jegyzékét, illetve leíró czédula-lajstromát.

Hasonló buzgó tevékenységet fejtettek ki a történelmi főcsoport *többi csoportbizottságai* is. A kutatásokat és gyűjtéseket a *képzőművészeti* csoportnál Pulszky Károly, a *zene és színművészeti* csoportnál Bogisich Mihály és dr. Váli Béla, az *oktatás és tudomány-történelmi* csoportnál Fehér Ipoly, Kammerer Ernő, Békefy Remig s több más szakférfiú, az *irodalomtörténelmi* csoportnál Szilágyi Sándor, Kudora Károly és Dedek Crescens Lajos, az *ipartörténelmi* csoportnál Radisich Jenő és Lipcsey József, az *egyházi* csoportnál Czobor Béla és Fraknoi Vilmos, a *lakberendezési* csoportnál Fittler Kamil, a *vadászat, halászat és pásztorélet* csoportnál Herman Ottó, Madarász Gyula és Nagy Géza, a *kormányzat és közszellem* csoportnál Pauler Gyula, Csánky Dezső, Károlyi Árpád, Thallóczy Lajos, Fejérpataky László és Tagányi Károly eszközölték.

De közreműködött a megnevezetteken kívül még számos szakférfiú és valóban mondhatjuk, miszerint az egész magyar tudományos világ mozgósítva van, hogy a nagy nemzeti vállalkozás sikerét előmozdítsa.

A történelmi kiállítás előkészítő munkálkodása közt külön fölemlítendők még az *építészeti és szobrászati emlékekről készülő gipszmásolatok*, melyek számos nevezetes művel fogják a kiállítás érdekességét emelni; eddig elkészültek a másolatok a jááki apátság templomáról, a pozsonyi alamizsnás Szt.-János kápolnáról, a pozsonyi városház kapujáról, továbbá ugyancsak Pozsonyból számos szobor, síremlék és czímer; folyamatban vannak a másolások Sz.-Györgyön, Bazinban Nagy-Szombatban, Esztergomban, továbbá lemásoltatik a bautzeni Mátyás-szobor és Gizella első magyar királyné síremléke, Passauban.

Igen öröndetesek a történelmi kiállításra történt *bejelentések* is, melyek folytán a kiállítás erkölcsi sikerét már most biztosítottnak tekinthetjük.

Első sorban *Ő Felsége a király* műkincsei említendők, melyek át-

engedése legkegyelmesebben megengedtetvén, a kiválasztott kincsek immár jegyzékbe véve vannak.

Majd az összes főpapok és főurak, a megyék és városok nagyobb része készséggel ajánlkozott történelmi emlékeinek és műkincseinek kiállítására s ezek nagy része már kiválasztva és jegyzékbe foglalva is van.

Biztos remény van továbbá arra, hogy a drézalai-gyűjtemények a párisi Musée d'artillerie és a Louvre, a turini Arma-Reale, a müncheni gyűjtemények és a gráci Zeughaus magyar vonatkozású tárgyai is átengedtetnek s Róma ósrégi templomainak kincstárai is megnyílnak, hogy kiállításunk műkincseit gyarapítsák.

Bizonyos tehát, hogy a magyar történelmi kiállítás fényben és gazdagságban, érdekességben és tudományos jelentőségben az eddigi hasonló kiállításokat messze felül fogja múlni.

A jelenkori kiállítás.

Ha már a történelmi kiállításra vonatkozó adatokat is csak rövid kivonatban adhattuk még rövidebbre kell szabnunk a jelenkori kiállításra vonatkozókat s ezekből csupán a bennünket közelebről érdeklő hadügyi (XVII.) és a közlekedés, hajózás és tengerészeti (X.) csoport adatait említjük föl.

A hadügyi csoport tulajdonképp csak a kiállítási terület megnagyobbítása által jutott az őt megillető méltó helyhez. A hadügyi kiállítás a közös hadügyminister és a magyar honvédelmi minister tervei szerint három főcsoportra fog oszlani.

a) *Közös hadsereg.* A Nádor-szigetre a következő épületek vannak tervezve: központi csarnok (203 m²), központi iroda (80), gyalogsági csarnok (200), lovassági (200) tüzérségi (348), utász (120) vonatcsapat (351) tábori vasút, távíró és posta (290), élelmezés (108), egészségügyi (216) katonai földrajzi intézet (121·5); ezenkívül szükséges még tér a szabadban a hadi híd számára (a tó egy ága fölött) 220 m², a vasúti csoport számára 200 m², az egészségügyi csoport számára (betegsátor, barak, kocsiszín stb.) 520 m², az élelmezési csoport számára (főző-tűzhelyek, tábori sütőkemence, Tortoise-sátor stb.) 660 m².

A tervezetnél irányadó volt, hogy költséges berendezések kerültesenek; új beszerzések azonban mégis szükségesek lesznek, pl. tábornoki, törzstiszti, tiszti és hivatalnoki egyenruhák, műszaki csapatok munkálatait előtüntető csoportképek, táblázatok, bábuk, lóminták, lobogók, díszítési tárgyak stb.

b) *Hadi tengerészet*. Épület a Nádor-szigettel szemben 520 m², a hajók számára a tavon 183 m².

Bemutattatnak : Hajóépítés (modellek, telepek fényképei, páncélozás, sajkák), gépek, fegyverek és lövegek, páncélok részint természetben részint fényképekben, torpedók, villamosság, nautikus eszközök, tengeri térképek stb.

c) *Magyar honvédség*. Épület a Nádor-szigeten 850 m². Bemutatva lesznek : ruházat, fegyverzet, folszerelés, vonat, élelmezés, katonai nevelés, oktatás, felsőbb kiképzés.

A hadügyi csoporttal kapcsolatos még a *vöröskereszt-egyesület* külön pavillonban bemutatandó kiállítása, és a *hadfolszerelési vállalatok* pavillonja.

Az előadottakból kitetszik, hogy a haderő anyagi szervezete és gépezete itt oly összefüggő teljességben lesz bemutatva, a mint ez eddig még soha sem történt, s kétségtelen miszerint e csoport kiállítása politikai szempontból is fölötte érdekes leend, mert míg egyrészt a hadsereg viszonyaiba, szervezetének részleteibe bepillantást enged, másrészt hivatva lesz a fegyveres erő iránti tiszteletet és rokonszenvet előmozdítani.

A közlekedési, hajózási és tengerészeti csoport terveiből különösen kiemelendők : *Fiume kikötője*, mely $\frac{1}{10}$ -ed nagyságban a tóra lesz építve, ennek mentén az összes hajónemek szintén $\frac{1}{10}$ -ed nagyságban bemutatva, s ezel kapcsolatban világító torony, forgó híd, torpedó, lancirozó állomás; a *magyar tengerészet* történeti fejlődésének képek, domborművek stb. útján való szemléltetése; a *magyar-horvát tengerpart domborműve*; bűvárok működése; teljesen berendezett hajófülke (kabin); a tengerpartot feltüntető *dioráma*; egy vesztegintézet mintája.

Nagy szabású lesz a *magyar államvasútak* kiállítása, mely előreláthatólag élénk érdeklődést fog kelteni.

A *folyamhajózási* csoport kiállítása még függőben van.

A kiállításra vonatkozó általános érdekű adatok.

A kiállítás *költségei* összesen 4.380,000 forintban vannak előirányozva, melyhez az állam 1.000,000, a főváros 100,000 forinttal járul; a még fenmaradó 3.280,000 frt különféle bevételekből fedezendő (belépti díjak 1.300,000 frt, sorsjáték 1.000,000 stb.).

A *kiállítási terület*, a tóval együtt, mely szintén a kiállítás czéljaira szolgál, meghaladja az 510,000 m²-t; miután az 1885-ik évi

kiállítás területe 300,000 m²-t tett ki, tehát az ezredéves kiállítás területe 210,000 m²-rel több, vagyis majd még egyszer akkora.

Az *építkezések* közül felsorolandók:

a) Az Andrássy-úttal szemben a főbejárattól a Nádor-szigetre vezető *állandó híd*, mely a Schlick-gyár által 164,000 frt költséggel épül és 1895 május 15-ére elkészül. A kiállítási *nagy körút*, mely a Nádor-szigetre vezető út folytatásaként az egész kiállítási területen, egész a Stefánia-útig, végig vonúl; hossza 1430 m., szélessége 25 m., költsége 37,000 frt. Május óta már kész. A *villamos közúti vasút* és a *teher szállító vasút*, a terület *csatornázása* és földkiegyenlítési munkálatok. A *kertészeti munkálatok*, melyek költsége 20,000 frt (15,000 díszbokr, 1000 díszfa, 500 solitair, 700 puszpáng, különféle pázsitok stb.); e munkálatok 1895 tavaszán és őszén foganatosíttatnak s 1896 ápril 23-án zölden és életképesen adandók át. A *corso-terület* átalakítása, mely most kiegyenlítették, már 1895 tavaszán nagyobb árnyékot adó fákkal beültették, a *zeneparillon* és a *szökőkút-medence* áthelyeztetik, s végre 60,000 frt költséggel *fontaine lumineuse* (színes és világító vízjátékmű) állítatják, mely az újabb kiállításoknál oly általános tetszésben részesült s mely kivitelben és hatásaiban eredeti, tehát nem csak egyszerű másolat lesz. A *városligeti tó* kitisztíttatik, alapja kikavicsoztatik, a tengerészeti kiállítás helyén fél méterrel kimélyítették s a Rákos patak vize vezetettik bele. A *hangverseny-terem* 3000 ember számára, 200 működő részére készített színpaddal, nagy karzattal, vendéglővel, a csarnok földszintjén a hangszer-kiállítás, az emeleten pedig egy 450 személy befogadására alkalmas kisebb teremmel. Végre az *igazgatósági épület*, mely már készen áll és a tavaszon rendeltetésének átadatik.

b) A történelmi főcsoport épületei, melyekről már megemlékeztünk.

c) A jelenkori kiállítás épületei; nevezetesen:

A kiállítási területen *kívül* építendő *műcsarnok*, mely állandó jellegű lesz, az igényeknek már meg nem felelő Andrássy-úti műcsarnok helyett; az épület 4000 m² területen épül s mintegy 300,000 forintba fog kerülni; az építkezést 1894 október havában kezdték meg. A kiállítási területen kívül épül még a *rendőr-laktanya* és az *állat-kiállítási csarnokok*.

A kiállítási területen *belül* első sorban kibővítették s részben átalakították 125,000 frt költséggel az *iparcsarnok*, építetik egy új 192 méter hosszú, 50 méter széles és a főhajó közepén 30 méter magas, vasszerkezetű *gépcsarnok*, mely 14,000 m² kiállítási területet ad s 300,000 frtba kerül; a közlekedési csoport számára épül egy 3500 m² területű *vasúti csarnok*, melyhez csatlakoznak a *posta-távíró-telefon csarnok*, a *magyar államvasútak* és a *diosgyőri* állami gyár külön gépcsarnokai, a *kocsi- és*

kerekgyártó ipar csarnoka, a korcsolya-csarnokból átalakítandó folyamhajózási csarnok, a tengerészeti csarnok és a világító torony; további épületek: a bányászati és kohászati csarnok, az oktatásügyi csarnok, a mezőgazdasági csarnokok (időleges kiállítási csarnok, erdészeti pavillon, vízepítészeti csarnok, borászati pavillon, szőlő-csarnok, halászati csarnok), az építési ipar csarnoka, az egészségügyi kiállítási csarnok (a régi műcsarnok) a gyermek-pavillon, a balneológiai pavillon és a mentők csarnoka s végre a hadügyi csoport már ismertetett épületei.

Részben ide sorozhatók még a horvátországi és a boszniai kiállítás épületei, a sokszorosító-, malom-, cukor-ipar, a pénzintézetek pavillonjai, a kiállítási falu (a templom mint háziipar-csarnok, községi minta-kórház, minta-iskola, község háza és 24 ház mint néprajzi kiállítás), a mintarendéglő, a főváros pavillonja, a dohányjövedék csarnoka és a közművelődési egyesületek pavillonja.

Az építkezések sorozatát végül a közel hatvan magán pavillon fölemléítésével zárjuk be, s ily módon — úgy véljük — élénk képét adtuk ama nagyszabású munkálkodásnak, mely részben már is folyik, részben pedig az 1895-ik év folyamán és 1896 tavaszán indul meg.

Hogy a bel- és külföldi sajtó a kiállításra vonatkozó adatokkal elláttassék, a kereskedelmi miniszter külön sajtó-osztályt szervezett, mely egyszersmind a kiállítás iránti érdeklődés fölkeltéséről és ébrentartásáról is gondoskodik.

E törekvést előmozdítják egyébként még az országos és nemzetközi congressusok, melyek száma már eddig 75. Gondoskodás történt továbbá a kiállítási érmek és okmányok, valamint a hirdetémények elkészíttetéséről is.

Szóba kerültek ezenkívül még: elektromos és benzin-motoros csónakoknak a tavon való alkalmazása, milleniumi postabélyegek készítése, automatikus elárúsító szekrények alkalmazása, melyekre már eddig 50,000 forintot ajánlat tétellett, továbbá korona-emlékpénzek verése, s a kiállítási sorsjátékon kívül még kiállítási tombola rendezése.

Tüzetes tanulmányozás tárgya végre a lakáskérdés és a közlekedés rendezése is.

Evvel kimerítettük az ezredéves kiállítás jelen állapotának, kivitel alatt álló munkálatainak és jövő terveinek ismertetését.

HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

Gróf Bussi-Rabutin tábornok naplója 1704 október havából. Erdély vérszomjas zsarnokai között nem utolsó Bussi-Rabutin gróf, császári tábornok, ki a Rákóczy-fölkelés elején Erdélyben parancsnokolt, s a ki a kurucz csapatok ellen nem boldogulván, dühét a népen és vagyonán töltötte ki.

«Aranyosszéktől Beszterczéig égeté, öleté s vágatá az országot; a székelyeket, mint a berbécset, úgy ölték a németek, közel 1500-ig. Udvarhelyszéket elpusztítá, követeit tömlőczbe veté s megbízó-levelüket még fogával is rágta s lábaival taposta, az ő szokott furiája szerint. A kormányzéknek azt izené, írják meg patensben, hogy az anyák hasából is kihasogatja a gyermekeket» — írja róla Bethlen Miklós, a kormányzék tagja.

Ez a jeles vezér az, a kinek naplóját, melyben az 1704 október 4-től 28-áig terjedő hadjárata eseményeit följegyzí, melyben «fényes győzelmet» aratott, de végre mégis csak ismét Nagy-Szebenben «a kedves szász városban» volt kénytelen, természetesen «saját akaratóból» menedéket keresni, itt közöljük.¹⁾

«Október 4-én Nagy-Szebenből — a kedves szász városból — egy kisebb császári hadosztályal²⁾ útra keltem, hogy a fölkelőket megfenyítsem.

Saját ezredemtől Thun kapitányt, az Uhlfeld-ezredtől pedig Nimitz hadnagyot előre küldtem, hogy Stolzenburg közelében táborhelyet jelöljenek ki.

Csak későn este értem oda a csapatokkal.

A következő nap, *október 5-én*, folytattam útamát és Stolzenburg mellett elhaladva, a Nagy-Küküllőn át a Hosszúvölgy melletti mezőben választott táborig.

Október 6-án útamát folytatva, az említett folyó mellett egy táborhelyre bukkantam, hol, a parasztok elbeszélése szerint, *Kaszás Pál* táborozott volt, ki október 4-én mintegy 2500 emberével vonúlt el onnan s állítólag Balásfalva felé vette útját. De Balásfalva mellett elvonúlva, semmiféle ellenséget sem láttam.

¹⁾ A napló a Bussi-Rabutin grófi család Judenau kastélyában levő levéltárában.

²⁾ Ez a hadosztály (corpetto) két gyalog- és négy lovas-ezredből állott.

Délben Bánátban ettünk, hol a lázadó párti Thoroczky nemesi kuriájába őrségül egy tizedest és 10 lovast helyeztem.

Este a kémszemlére kiküldött Mátyás huszárhadnagy avval a jelentéssel érkezett vissza, hogy egy oláh faluban, melynek nevét azonban nem tudja, 60 kuruczczal találkozott; támadásra nagyon is gyöngének érezvén magát, el akart menekülni, de e közben fején egy kardvágás által sebet kapott, míg egyik huszárja két golyó által oly súlyosan sebesült meg, hogy a rákövetkező napon — október 7-én — meghalt. Ma, *október 7-én*, átkeltem a Maroson és nagy elővigyázattal folytattam a menetet. A Maroson való átkelést Kaszás Pál meg akarta ugyan akadályozni, de én erélyesen előre nyomultam és őt előljáró csapatommal a folyón bírt állásának elhagyására kényszerítvén, derék katonáimmal a Maroson átkeltem; a kuruczokat ezután folytonos harc közben Koslárdon át a közeli magaslatokig űztem.

Itt azonban az ellenség lesben állott, rácz huszárjaimra rontott és azokat ismét a Maros partjára nyomta vissza, hol e közben Unger tábornok német csapataival állást vett és az ő oltalma alatt az ellenség által alig háborítva, egész hadosztályommal lassan átvonultam.

A ráczok ugyanis az első meglepetés után ismét összegyűltek és helyt álltak, mire aztán az ellenség minden komolyabb vállalkozás nélkül ismét eltűnt a magaslatok mögött, melyeknek csúcsán csak egy őrszemet hagyott hátra.

E rövid küzdelem alkalmával mindkét részről csak néhány ember esett el.

Én tehát hadosztályommal egészben háborítatlanul keltem át a Maroson, de a lövegek, a magas vízállás folytán, mind nedvesek lettek úgy hogy meg kellett állapodnunk, azok kitisztítása végett.

E közben észleltetett, hogy a magaslaton hagyott őrszem eltűnt, valamint jelentés érkezett be arról is, hogy a fölkelők balra, Torda felé vették útjokat.

Erre a magaslatok irányában és azokon át való előnyomulást parancsoltam meg és Egerbegen át jobbra Orfort¹⁾ felé vonultunk, hol éjjel táborba szálltunk.

¹⁾ Itt nyilván igen nagy tévedés van, vagy a helyekben vagy az időben. Bussi-Rabutin 7-én kel át Koslárdnál a Maroson s még az nap Egerbegen túl — a teljesen ismeretlen és földéríthetetlen *Orfortig* — menetel. Ámde már maga Egerbegy Koslárdtól 55 kilométer; oly csapattól pedig, mely első nap (N.-Szeben—Stolzenburg) 14, második nap (Hosszúvölgy) 24 kilométert menetelt, harmadik nap csak a Marosig jutott, ily óriási menet föltevése képtelenség.

Miután a kocsik, valamint a két nehéz löveg a hosszú és rossz utak folytán csak hajnal hasadtával érkeztek meg, továbbá, mivel az a hír érkezett be, hogy a 12 löveggel ellátott és 16,000 főt számláló ellenségnek szándéka van velem megütközni, *október 8-án* csak 9 órakerreggel kelhettem útra; a csapatok sorait előbb végig lovagoltam, a legénységet bátorságra és kitartásra buzdítottam és mindent elrendeltem és megparancsoltam, a mi szükséges volt. Három órai menetelés után *Pata* faluhoz értünk.¹⁾

Itt már a távolból mutatkoztak ellenséges csapattestek, Zárkózva maradtunk és még egy fél órát meneteltünk egy szoroson át.

A szoros kijáratánál jó állásban Kaszás Pál, Teleky Mihály és Thoroczky csapatai állottak velünk szemben, összesen mintegy 7—8000 ember. Az ellenség jobb szárnya egy erdős hegyoldalra támaszkodott, arcvonala a völgyet metszette keresztül és bal szárnyával egy másik hegyláncrig terjeszkedett.

A két szárny ezenkívül még 800, a hegyoldalon fölállított lovas-sal volt fedezve. Az arcvonal mögött, egy lövésnyi távolságra, a völgyben, szintén lovasság állott.

Azonnal észrevettem, hogy a szorosból való kibontakozást akarják megakadályozni, miután előcsapataim megpillantására rögtön négy lövegből tüzelni kezdtek, mire én hasonlóképp feleltem.

A terep kedvezőtlen volta miatt fél órai ágyúzás sem javított a helyzeten és az általam remélt eredmény elmaradt. Az ellenség az uralgó magaslatokon mozgott és mindinkább oldalunkba és hátunkba került, melyeket a szorosban benrekedt kocsik miatt kellőkép fedezni nem voltam képes.

Már-már kétségbe estem, hogy magamon e veszélyes helyzetben mikép segítsék, midőn egyszerre alkalmas pillanat kínálkozott, a fölkelők bal oldalába támadni.

Erre a támadásra Gräven ezredest szemeltem ki. Előbb a terepet jól megvizsgáltattam, és azt találtam, hogy csakis ebben az egy irányban lehet az ellenség ellen valami eredményt kivívni. Gräven vitézül támadott és egész az ellenséges gyalogság bal szárnyáig hatolt előre. Midőn az ellenség ezt észrevette, jobb szárnyával a bal szárnyra fordult, hogy ennek gyalogságát, mely Gräven támadása által veszélyeztetve volt, felszabadítsa. Ez volt a fönt említett alkalmas pillanat, melyet

¹⁾ Páta vagy Pata Kolozsvártól másfél mfdre délkeletre van, de nem a mostani országút mentén, mely Tordán át vezet. Valószínű, hogy Rabutin Tordát, mely kuruczfélszek volt, óvatosan elkerülte.

felhasználtam, hogy Acton tábornok parancsnoksága alatt két lovas-századdal, Gräven ezredest fölszabadítandó, az ellenségre támadjak.

E mozdulat által a fölkelők lovassága gyalogságuktól elvágatott.

Egyidejűleg Tige ezredesnek is megparancsoltam, hogy az előttünk lévő posványon át a bal száránnyal előre nyomuljon és az ellenség jobb szárnyát támadja meg. Ez gyors rohamban meg is történt, olyformán, hogy még mielőtt a császári gyalogság lövésre juthatott volna, a kuruczok visszaverettek és több órán át hegyen-völgyön üldöztek.

Az ellenség veszteségét mintegy 3000 főre becsülöm. Hadi zsákmány gyanánt négy löveg, két pár harsona, mintegy 40 zászló, köztük a három Thürheim tábornok által elvesztett nagy szép császári zászló is, valamint néhány dob és jó sok lőszer jutott kezeink közé.

Az én veszteségem ¹⁾ ez alkalommal sokkal kisebb lett volna, ha a Thürheim-ezredbeli és más a lázadók közt harczó császári szökevények nem küzdöttek volna oly kétségbeesett elszántsággal, a kik jól tudták, hogy elfogatás után mitől kell tartaniok.

A fogságba jutottak az ellenség számát 15,000 főre teszik.

Az éj beállta megakadályozott, hogy Kolozsvárt elérjem, s így Szamosfalván táborba szálltunk.

Október 9-én Kolozsvárra meneteltünk. A vár vitéz parancsnoka, Haltenblatt tábornok, kinek magatartását nem tudom eléggé dicsérni, elem lovagolt; én azután megszemléltem a várost és azt tapasztaltam, hogy falainak több mint fele öt ölnyi szélességben a 13 napig tartó lövés folytán romban volt. Azt is megelégedéssel vettem tudomásul, hogy Haltenblatt mint tapasztalt katona, a Neipperg-ezredbeli Tieners százados segítségével egy ellenaknát építtetett, mely az esetben, ha az ellenség a várat elfoglalta volna, azoknak életébe került volna.

Miután a védő műveket mind megszemléltem, a nagy és kis lövegek üdvlövéssei mellett bevonultam a városba.

A városi tanács a legnagyobb tisztelettel üdvözölt, megdicsértem és megköszöntem hűségüket, melyet a 10 hónapon át tartott ostrom alatt tanúsítottak és azok a további császári kegy biztosítását büszkeséggel vették.

Ez alkalommal a tanácsbeli uraknak tudomására hoztam azt is, hogy Ő császári Felsége szolgálata újlag azt kívánja, hogy a helyőrség onnan kivonassék és hogy a várost jelen alakjában meghagyni nem lehet és nem szabad, hanem a falakat szétrombolni és a felállított védőműveket lerombolni kell.

¹⁾ Ezt azonban számokban nem mondja.

A város képviselői jogaikra hivatkozva, azt kérték, hogy legalább a falak hagyassanak előbbi állapotukban stb. Én erre azt válaszoltam, hogy mi császáriak nem azért jöttünk, hogy a város jogait és kiváltságait megrovidítsuk vagy megbántuk, hanem azért, hogy azokat megvédjük. A feleknek azért kell eltérniök, hogy Kolozsvár a jövőben nyílt város legyen, hogy az esetben, ha a fölkelők itt magukat befészkelnék, azok onnan könnyebben legyenek kiűzhetők.

Végre is a kolozsváriak belenyugodtak és megígérték, hogy mindent legalázatosabban megtesznek és véghez visznek, a mi császáruknak és annak szolgálatára szükséges.

Ezután megebédeltem az uraknál, ebéd után pedig a táborba mentem, hol az éjet is töltöttem.

Az *október 10-től 12-éig* terjedő időben a hadosztálynál történt eseményekről a jelentések a császárhoz és a hadi tanácshoz megküldettek, valamint minden előkészület megtéetett, hogy a vár lerombolása foganatosíttassék, ú. m. a löszerek robbantási célokra készítették elő, a szükséges számú aknák megásattak stb.

Oktober 13-án a kellő elővigyázat mellett az aknákat felrobbantották, mire a várfalak teljesen romba dőltek.

A mint ez megtörtént, a helyőrség kivonult és hadosztályom azonnal Válaszút felé menetelni kezdett.

Szamosujvárt *október 14-én* értem el késő délután. E hely minden erődítési műveit teljesen jó állapotban találtam, amit a Pálffy-ezred őrnagyának, Mosburgnak kitünő és körültekintő eljárásának tulajdonítok. *Oktober 17-éig* itt maradtunk és a várat egy évre minden szükségességgel elláttuk, azután pedig Bonczhidán át Oláh-Gyéres oláh falura vonultunk vissza; *október 18-án* a menetelés egész a késő éjjelig folyt Egerbegy felé; 19-én Felvinczen, 20-án Tövisen táboroztunk.

Az e hadműveletek alatt szenvedett veszteségem körülbelül 50 embert tett ki, köztük volt Moritz százados az én ezredemtől és Gobler hadnagy az Uhlfeld ezredtől.

Oktober 21-én tudósítás érkezett, hogy Pekry gróf 2000 emberrel, köztük tatárok is, Gyula-Fehérvárt van. Elhatároztam azonnal, hogy ez irányban nyomulok előre. Gyula-Fehérvár felé menve, fél úton a már üres táborhelyre akadunk. Azt mondták, hogy Pekry gyorsan a hegyek felé Zalatnára és Abrudbányára vonult.

Gyula-Fehérvár, mely úgyszólván Rákóczy székhelye volt és előbb Koss Mihály parancsnoksága alatt 200 emberrel volt megszállva, szintén üres volt; a falakon öt aknát ásattam, minek következtében legalább 25 ölnyi hosszú rést törtünk, s így ebben a városban ellenség

többé nem fészkelheti be magát; a város különben sem bír katonai és hadászati fontossággal. *Október 23-án* robbantottuk fel az aknákat, *24-én* átkeltünk a Maroson és útunkat Kis-Poldig folytattuk.

Október 25-én Nagy-Szebenbe mentünk, hol a szász nemzet képviselői, a kormányzóság és a polgárok jelenlétében, mozsárdörgés mellett a császárnak újlag meghódoltak.

Hogy Medgyes városát hatalmamba ejthessem, még az ide menetelés alkalmával báró Tige ezredest 500 lovassal, 300 gyalogossal és két löveggel küldtem ki, hogy aztán onnan a megyék és székhelyek könnyebben meghódíthatassanak ő császári Felségének; Medgyes *október 28-án* csakugyan el is foglaltatott. Evvel végződik Rabutin tábornok 1704 októberi hadjárata.

Gömöry.

Petky János levele szentpáli Kornis Farkas udvarhelyszéki főkirálybiróhoz, Báthory Zsigmond fejedelem hadba szállása felől. Generose domine, pater obseruandissime etc. Isten kgdnek minden dolgaiban felix exitust, kedves egészséggel, kedveiseivel együtt adjon etc. Mi uram ma indulánk meg táborostul Fejérvár mellől, az szándékkal (mivel hogy tanácsból mene ugyan végbe), hogy az németeket megsegítsük, kik egy egész hete, hogy Hatvant megvették erős ostrommal és ugyanott vadnak, az török tábor pedig Szolnoknál vagyon szintén most, mindenik pedig nagy gyülekezettel. Urunk azért erősen megesküvék, hogy személye szerint ott leszen és megsegíti az keresztyéneket. Jóllehet most Urunk velünk nincs, mert az hideg hagnmaz vagyon rajta és Fejérvárott kellették maradni, de Kolosvárnál minden okvetetlen elér bennünket, Bocskait itt hagyja helyében. Főemberek vele igen kevesen lesznek: Bogáti Boldizsár uram, Vitéz Miklós fog vele maradni és valami gyülevész nép. Váradnál vagyon háromszáz fegyveres, azokat hozzák megint ide le, az itt valókat pedig mind elviszik. Valamie adgya Isten dolgunkat, de kevés reménségünk vagyon itt szintén most hazánknak megmaradásához. Az urak és az fejedelem erősen költöztetik, hordozókottatják marhájokat, feleségeket, várakból várakba, valamit éreznek. Jósika Lippa felé megyen és Váradnál akar velünk megegyezni, az végbelieket elhozván Sebesből, Lugasból, Lippáról, honnét. Az tatárt pedig hátunk megett érzük és Havas-Alföldéből is igen gonosz hírek vadnak. Csak Isten ronthat meg bennünket, az mi Urunk mind magát s országát koczára vetvén. Tudom értette kgd az Csausznak minapiban idejövetelit és kívánságát, kiről most nem irok etc. Datum ex Castris ad Enyed positis Anno domini 1596.

(A nemzeti múzeum könyvtárából közli —ys.)

A Magyarországon fekvő s egymást szállításaiakon felváltó lovasezredek elhelyezési terve, 1726 november 1-től kezdve.

1. Lobkowitz vértesezred.

	Század		Vármegye
	Karabinos v. gránátos	Rendes	
<i>Herczeg Lobkowitz</i> vezérőrnagy mint ezredes az egész táborokkal s egy mellé rendelt huszárkapitánynyal, az alezredes és őrnagy nélkül, továbbá négy alorvos és	1	7	Zemplén
<i>Wiedersperg</i> ezredes mint al- ezredes két alorvossal és	—	3	Ungvár
Az őrnagy, mint kapitány két alsebészszel és	—	2	Bereg
összesen	13 század.		

2. Lichtenstein dragonyosok.

<i>Sprung</i> ezredes, mint alvezredes az alvezredes és őrnagy nélkül, két se- bészlegénnyel és táborokkal és ...	1	8	Trencsén
Az alvezredes, mint őrnagy egy sebészlegénnyel és	—	2	Turóc
Az őrnagy, mint kapitány egy sebészlegénnyel és	—	2	Árva
összesen	13 század.		

3. Darmstadti vértések.

<i>Br. Miglio</i> ezredes, mint ilyen, az alvezredes és őrnagy nélkül, 5 se- bészlegénnyel és a többiekkel	1	3	Máramaros
Az egész táborokar és az alvezre- des 2 sebészlegénnyel	—	3	Szatmár
Az őrnagy egy sebészlegénnyel	—	2 ^{1/2}	Közép-Szoln.
Egy sebészlegény és	—	1 ^{1/2}	Kraszna
Egy sebészlegény és	—	1	Kóvár
Továbbá	—	1	Ugocea
összesen	13 század.		

4. Savoyai Emánuel (?) vértesezred.

	Század		Vármegye
	Karabinos v. gránátos	Rendes	
Az egész tisztikar és	1	12	Pozsony
összesen	13 század.		

5. Lanthieri vértesezred.

Lanthieri tábornok mint ezredes, *Chanviray* ezredes, *Bernes* alezredes és szállásmester nélkül az egész táborokkal és 3 sebészlegénnyel ...

... ..	1	6	Nógrád
<i>Chanviray</i> ezredes, mint alezredes a szállásmesterrel és két sebészlegénnyel	—	4	Heves
<i>Bernes</i> alezredes, mint őrnagy és egy sebészlegény	—	2	Hont
összesen	13 század.		

6. Hohenzollern vértések.

Weisz ezredes, mint alezredes, az alezredes és őrnagy kivételével, öt sebészlegénnyel s az egész karral ...

... ..	1	5	Sáros
Az alezredes, mint őrnagy, két sebészlegénnyel	—	3	Szepes
Az őrnagy, mint kapitány, egy sebészszel	—	2	Borsod
Egy sebész és	—	1	Abauj
Egy sebész és	—	1	Torna
összesen	13 század.		

7. Offen vértések.

Palentein ezredes, mint alezredes két sebészlegénnyel

... ..	—	4	Baranya
<i>Br. Offen</i> vezérőrnagy az egész karral és két sebészszel	1	5	Szlavonia
Az őrnagy, mint kapitány, két sebészlegénnyel	—	3	Szerbia
összesen	13 ezred.		

8. Modenai vértések.

	Karabinos v. gránátos	Század Rendes	Vármegye
<i>Mengen</i> ezredes, mint alezre- des, az alezredes és őrnagy nélkül az egész karral és két alsebeszszel ...	1	4	Bars
<i>Oudaille</i> alezredes, mint ör- nagy, két alsebeszszel ...	—	3	Hont
Az őrnagy, mint kapitány, két alsebeszszel ...	—	3	Liptó
Egy alsebesz és ...	—	2	Zólyom
összesen	13 század.		

9. Jörger dragonyosok.

<i>Jörger</i> tábornok, mint ezredes, a szállásmester, hadsegéd, hadbíró, titkár és porkoláb nélkül a kar többi tagjaival és négy alsebeszszel ...	—	3	Komárom
<i>Kleinermann</i> ezredes, mint al- ezredes, a szállásmesterrel, hadsegéd- del, titkárral, porkolábbal és 2 alse- beszszel ...	1	6	Moson
Az őrnagy, mint kapitány két sebeszlegénynyel ...	—	3	Győr
összesen	13 század.		

10. Ferdinánd bajor dragonyosok.

Az egész ezred ...	1	12	Sopron
összesen	13 század.		

11. Pálffy vértesezred.

Az egész ezred ...	1	12	Nyitra
összesen	13 század.		

12. Splényi huszárok.

Az egész ezred ...	—	10	Zala
összesen	10 század.		

13. Babocsay huszárok.

	Század		Vármegye
	Karabinos v. gránátos	Bendes	
<i>Br. Babocsay</i> tábornok, mint ezredes <i>Westmarmegit</i> alezredessel s az egész tisztkarral, az ezredes és őrnagy kivételével, továbbá 3 sebészlegénnyel	—	4	Gömör
<i>Francsics</i> ezredes, mint alezredes és kapitány egy sebészlegénnyel	—	3	Szabolcs
<i>Baranyag</i> őrnagy 1 sebészlegénnyel	—	2	Borsod
Egy sebészlegény és	—	1	Heves
összesen	10 század.		

14. Hantoy vértések.

Ez az ezred egészben Erdélybe megy. Hasonlóképen a *Monte-cuccoli* lovasezred, a *Galbes* vértések, *Althan* és *Württembergi* dragonyosok eddigi állomásaikon maradnak meg.¹⁾ —y—s.

Magas emberek toborzása I. Frigyes Vilmos porosz király számára. Ismeretes, — e folyóiratban is documentált²⁾ — dolog, I. Frigyes Vilmos porosz király ama különöz szenvedélye, hogy testőrezredét mennél magasabb, legalább is öles emberekből állította össze. E szenvedélye oly erős volt, hogy midőn annak kielégítésére a maga országát szűknek tapasztalta, nem átalotta a külföldi uralkodókat is fölkérni, hogy engedjék meg országukban a hórihorgas emberek toborzását. Így fordult a mi királyunkhoz, III. Károlyhoz is, a ki a jó egyetértés és barátság fentartása iránti tekintetből igyekezett uralkodó kollegája kívánságának eleget tenni. Bizonyosan olyanformán gondolkozott, hogy főleg nem-német nyelvű tartományaiban csak elvétve akad egy-két ember, a ki hazáját megúnva, hajlandó lesz az idegen szolgálat bizonytalanságának magát kitenni.

Okoskodása bizonyára be is teljesül, ha nem akadnak lelketlen emberek, a kik jó fizetésért nem átallanak embertársaikkal valóságos kereskedést űzni. A porosz király ügynökei nem sajnálták a pénzt s

¹⁾ Orsz. Levéltár. Helytt. oszt. Lib. ben. mond. 1726 fol. 42.

²⁾ 1893. évfolyam 726. l.

hazánkban hasonló ügynököket bérelvén föl, rövid időn valóságos hajtvadászat kezdődött a szálás férfiakra. Ezek az ügynökök nem riadtak vissza a legszemérmetlenebb eszközöktől sem s mesterségüket oly nyíltan kezdték űzni, hogy a kormányhatalom jónak látta, beleavatkozni a dologba s szigorú rendszabályokkal korlátozni a bűnös manipulációkat. Az első ilyen rendeletet ő felsége nevében jó későn, 1735 június 28-án, bocsátotta ki a magyar udvari kancellária. Ebben a rendeletben Ricker Hanzen Rudolf Lőrincz, porosz kir. biztosnak megengedettet, hogy Besztercebányáról nyolcz magas termetű embert szállíthat Poroszországba, de csak úgy, ha az illetők minden rábeszélés, fényes ígéretekkel való csábítás nélkül, saját jó szántukból vállalkoznak; a megszabott szám át nem hágható s végül a kiszállítandó férfiak gróf Pálffy János tábornok, országbíró elé állítandók, a ki, ha meggyőződött, hogy a toborzás az előírt feltételek szerint történt, a távozásra az engedélylevelet ki fogja állítani.

Ehhez hasonló rendeletet többet is adott ki ő felsége, pl. október 11-én. A dolog azonban oly irányt vett, hogy az uralkodó jónak látta, a keresztyének úgy mint zsidók által üzletszerűleg gyakorolni kezdett emberkufárság meggátlása végett 1735 november 3-án a vármegyékhez és városokhoz intézett rendeletével a szálás emberek toborzását és külföldre vitelét még szigorúbban eltiltani, ha csak erre a kancelláriától vagy a magyar királyi helytartótanáctól minden egyes esetben külön engedélyt nem nyertek. Az engedélyesek tartoznak a kiszállítandó embereket személyesen az országbíró elé állítani, a ki megvizsgálja, hogy az e tárgyban kibocsátott legfelsőbb rendeletnek elég van-e téve?

E közben érkezett a kancelláriához a följelentés, hogy Méhes János, Bernó György Ferdinánd, Karlóczi Péter és társaik bizonyos magánlevelekkel és Petrovszky József baranyavármegyei alispán útlevelével Baranya vármegyéből nyolcz magas termetű embert akarnak a porosz ezredbe kiszállítani.

A kancelláriának gyanúsnak tetszett a dolog. Eleinte azt hitte, arról a nyolcz emberről van szó, a kiknek kivitelére ő felsége a porosz ügynököknek engedélyt adott. Ezeknek a kiszállítása pedig már ekkor befejezett dolog volt. Átírt tehát a helytartótanácsához, hogy tartson ez ügyben szigorú vizsgálatot.

A helytartótanács a rendeletnek eleget teendő, még ez év (1736) szeptember havában intézkedett, hogy az elfogott magánlevelek írói, Méhes János és Bernó György Ferdinánd, pozsonyi lakosok, a városi előljárásság által vonassanak feleletre, hogy kinek az engedélyéből me-

részkedtek szálas embereket toborzani, hány embert fogadtak fel, mikor és mikép vitték ki őket az országból, hány társuk van s kik azok, valamint a levélben előforduló Karlóczi vagy Karlovszki Péter hol tartózkodnak? stb. stb. Általában az előljárásiág figyelme e tárgy földeítésében mindegyre terjedjen ki s jelentését minél előbb terjeszse be.

Második intézkedése az volt a helytartótanácsnak, hogy Petrovszky József alispánt Baranya vármegye széke elé állította, hogy számot adjon róla, ő szolgáltatta-e ki az útleveleket, s ha igen, kinek az engedelméből?

Gróf Pálffy országbíró is megkereste a helytartótanács, hogy tegyen jelentést, mennyiben volt alkalma a legfelsőbb rendeletekhez képest eljárni?

E három irányban folytatott vizsgálat eredményét decz. 10-én terjesztette elő Nedeczky Károly tanácsos a helytartótanács teljes ülésében. E szerint Pozsony városa október 24-én vizsgálat alá fogta Méhes Jánost. Bernó György Ferdinánd bizonyosan megérezte a veszedelmet s idejekorán eltávozott Pozsonyból. Méhes azt vallotta, hogy ők két nagytermetű embert fogadtak fel, egyiket Hont, másikat Turócz megyéből. Ezeket az országbíró elé állították, a ki kiadván az útleveleket, Bernó Berlinbe szállította őket. Társa Bernón kívül nincs más. Karlóczival úgy ismerkedtek meg, hogy ez hozzájuk jött, azt mondván, hogy ismer Vas vármegyében egy hórihorgas csizmadiát, a kit ki lehetne vinni Poroszországba; ekkor elküldték őt oda, egy Goczi János nevű pozsonyi emberrel levelet iratván a vármegye alispánjának. Karlóczi aztán azt írta, hogy a csizmadia már nincs ott, hanem Légrádba fog utazni s onnan megírja, hogy sikerült-e ott hat láb magas embereket találni?

Bernó György Ferdinándot csak november 23-án tudta a város kihallgatni. Vallomása lényegében megegyezik a Méhesével. E szerint ő csak két embert vitt ki Berlinbe, az egyiket Privigyéről, a másikat Rima-Szombatból. Mind a kettőt az ideai farsang végén. Az útleveleket gr. Pálffy országbíró állította ki. Büntársa nincs több Méhesnél; a szintén gyanúba vett Aszel Mátyás, pozsonyi kereskedő, csak anyagilag segítette őket. Karlóczi Péter, a kiról úgy tudja, hogy Czifferen lakik, önként ajánkozott, hogy tud egy hórihorgas embert, a ki hajlandó lenne porosz szolgálatba állani. Iratott hát Goczi Jánossal a vasvármegyei alispánnak, Rosty Istvánnak, hogy engedje meg annak az embernek a felfogadását.

Október 17-én Baranya vármegye is fölterjesztette alispánjának, Petrovszky Józsefnek nyilatkozatát. E szerint ez év febr. 1-én bizonyos

Barbacsai nevű ember jelent meg nála engedélyért magas emberek toborzhatására. Ő az engedélyt megtagadta, mert az útleveleket nem Pálffy gróf állította ki. Pár nap múlva egy katona hozott részére gróf Pálffytól levelet, melyben az országbíró meghagyja neki, hogy egy Gottfried nevű embernek az útlevelek felmutatása nélkül — a mely útlevelek egy másik embernél, Hermann nevűnél vannak készletben — engedje meg a toborzást. Ő élve a gyanúperrel, levélig értesítette a történetekről gr. Pálffyt, a ki azt válaszolta, hogy az ő útlevele nélkül senkinek se engedje meg az emberfogdosást. S ime, nemsokára a már említett Méhes és Bernó jöttek hozzá s Pálffytól három emberre szóló eredeti útlevelet mutatván fel, kérelmüket meg nem tagadhatta.

Említettük, hogy a helytartótanács felvilágosítást kért gr. Pálffytól is, hogy mennyiben tett eleget ő felsége rendeleteinek? Pálffy védekezése a következőkben foglalható össze: Tudva levő, hogy ő felsége kegyelmesen megengedte, nyolcz százas embernek a toborzását. A múlt október hóban még három ember hiányzott. Ekkor kereste őt fel Futakon Bernó Ferdinánd, hogy ő a három alkalmas embert megtalálja. Ő (t. i. Pálffy) ekkor három útlevelet borítékba zárva, átadott Bernónak, hogy azt a pozsonyi várparancsnoknak kézbesítse, a ki a három embert meg fogja vizsgálni, s ha a kellékeknek megfelelnek, az útleveleket kiadja. Bernó tehát bizonyosan ezekkel az útlevelekkel élt vissza.

A vizsgálatok eredményéből tisztán áll előttünk, hogy egy mesterségét jelesül értő csalószövetkezettel van dolgunk.

A különböző álnevek alá rejtőzés, különböző embereknek a játékba bevonása, az útlevelekkel való szédelgés, teljesen megokolják gyanúnkat. A vallomások sem egyeznek mindenben. Bernó azt állítja, hogy a farsang végén vitte ki a felfogadott két embert, az országbíró meg azt, hogy őt november végén kereste föl Bernó Futakon. Még bonyolultabbá teszi a dolgot a pozsonyi várparancsnok, a ki szintén kérdőre vonatván, azt vallja, hogy ő elébe csak két embert állított Bernó, a kiknek — minthogy a követelményeknek megfeleltek — ki is adta az útlevelet.

Ezek az eltérő vallomások arra a javaslattételre bírták a helytartótanács előadóját, hogy Bernó még egyszer körülményesen hallgattassék ki, s ha magát tisztázni nem tudja, példásan bűnhődjék. Szükségesnek látja az előadó, Karlóczy Péternek a kihallgatását is, a kinek a lakása immár ismeretes.

Petrovszky alispánról nyilvánvaló, hogy ő nem szándékosan nyújtott segédkezet, hanem akaratlan áldozata a gaz szövetkezetnek. Fedésre méltó mulasztás mégis tőle, hogy régebbi rendelettel védekezik,

holott neki, mint a vármegye első tisztviselőjének, ismernie kellett a későbbi rendeleteket is, melyek országszerte kihirdettettek.

Míg ezek történtek, a kancellária 1736 december 4-én újabb rendeletet bocsátott ki, melynek értelmében a nagy termetű emberek külföldre szállítása kizárólag ő felségének a kancellária által kiállítandó útlevelel engedtetik meg, ennél fogva minden egyes embert a kancellária elé kell állítani. A kik ilyen útlevel nélkül merészkednek toborzani, azok kérelhetetlenül letartóztatandók s bebörtönözendők.

Karlóczinak — úgy látszik — nem volt tudomása sem erről a rendeletről, se pozsonyi társainak sorsáról. Tovább üzte az ember vadászatot, mígnem 1737 április havában Zala vármegyében hurokra került. Kihallgatásakor azt vallotta, hogy ő két útlevelet magától, gróf Pálffy Jánostól kapott, de azokat Szegedy Ferencz, veszprémi alispán, elvette tőle. Az elkobzott útleveleket az alispántól a helytartótanács bekívánván, kitént, hogy nem két, hanem négy útlevel találtatott Karlóczinál, egyik sem ő felségétől származó, hanem valamennyi hamisítvány.

Egyébiránt Karlóci kitünően értette mesterségét. Vallomása szerint még 1733-ban Zala vármegyéből öt embert toborzott, ú. m.: Türjén Ács Józsefet, Sándorházán Bökö Istvánt, Légrádon Pálffy Gergelyt és Sárosdai Györgyöt, Gosztolán egy ismeretlent; Somogy vármegyéből pedig Böhönyén egy György nevűt, Szennán egy előtte ismeretlent; Horvátország Csirke nevű falujából Dugacski Mátyást, Derreczből egy Sztoján nevezetűt. Ezek közül négy útközben megszökött, a többit Bécsben a porosz király ügynökének, bizonyos Kerczhais nevűnek szolgáltatatta át. Büntérsai nem voltak; ő sem érzi magát bűnösnek, mert tudja, hogy hasonló toborzással Erdélyben, Horvát- és Stajerszáiban számosan foglalkoztak akadálytalanul.

Igen jellemző vallomás arra nézve, mennyire elfajult ez a bizonyára jól jövedelmező mesterség!

Karlóci bűnössége tehát kétségbevonhatatlanul beigazoltatott. Hanem a büntetés kiszabása nem csekély fejtörést okozott az előadó helytartó tanácsosnak. A hazai büntető törvények közt nem talált rá paragrafust. Aztán meg a dolog kissé kényes természetű volt. Maga az uralkodó felség adott szabadságot a toborzásra s kezdetben a porosz királytól nyerték az ügynökök az útleveleket. Karlóci működésének tetőpontja pedig arra az időre esik, a mikor a megszorító szabályrendeletek még nem adtak ki. A gordiusi csomót akként vélte megoldhatónak a tanácsos úr, hogy az egész kriminális per letárgyalását a vármegyére bízza.

Zala vármegye sietett a dologgal. Augusztus 5-én már értesítette a helytartótanácsot, hogy Karlóczi Pétert a győri várban sánczmunkával eltöltendő félesztendei rabságra s azután az országból való kitiltásra ítélte.

A helytartótanács ez ítéletet végleges jóváhagyás végett ő felsége elé terjesztette. A továbbiakról hiányzanak az adatok, de csaknem bizonyosra vehetjük, hogy — már csak másoknak elrettentő példájára is — Karlóczi nem került el a földi igazságszolgáltatás sújtó kezét.

Illéssy János.

A Mária Terézia háborújában szolgált erdélyi katonák: Székely Zsigmond, Toldalagi János és Székely András levelei gróf Teleki Sándorhoz hadi hírekről, 1742—1743.

I. Székely Zsigmond levele 1742 október 27-éről. Esett bizonyosan értésemre, hogy a tekintetes haza bizonyos számú lovas hadi embereket kívánna felállítani: kihez képest mély alázatossággal folyamodom méltóságos gróf uramhoz, engemet, mint hazafiút kegyes tekintetbe venni, és azon felállítandó lovas katonák közé hadnagynak bevenni kegyesen méltóztasson. Assecuralom méltóságos gróf úr nagyságodat, valamint hogy méltóságos generális Festetics úr ő excellentiája attestatiója szerint hadi kötelességem végbe vitelével eddig való előmentemet érdemlettem, további promotiomat is hasonló kötelességem végben vitelével meg érdemleni, és méltóságos gróf uramnak hozzám mutatandó kegyességét meghálálni el nem mulatom, hogy nagyságodnak, mint kegyelmes Patronusomnak én bennem kedve teljék, és mint creaturája vigasztalására lehessek, a minthogy öröömre válandó választ elvárván alázatossággal kegyes gratiájába magamat ajánlom és álhatatosan maradok

méltóságos gróf consiliarius urnak alázatos szolgája In castris reg. penes Braunau bloquada positus 27. okt. 1742. Pokakereszturi Székely Zsigmond a Beleznai regimentje Leib Strása mestere mpr. Eredetiye Teleki-levéltár. 1658. sz. a. új rendezés.

II. Székely Zsigmond levele, 1743 november 9-éről. «Előbbeni alázatos udvarló levelemben írtam volt Nsgodnak Lukács uramról, hogy szerencsés particularis Portában a Rajna vize mellett magát jól viselte, midőn Anglus armadájánál volt detasirozva két magyar regiment; de eloszolván az armada az időnek rövidsége miatt téli quartélyba, a két regimentnek is Felsőges asszonyunk armadához kellett masirozni. Hanem 300-an a két regimentből commendiroztattunk az Anglus népével Brabantiaiba, hová is szerencsésen beérkeztünk. Kivántam Mltgs Gróf uramnak meg-

írni, hogy e Portán is Lukács uram velünk van és velem egy svadronban a commendirozottakkal, mint káplár; ámbár a nyavalyásnak nagyobb promotiója még nincs, de szép experientiáji vannak ennyi időre is és remélem a promotiója is megleszen (jöllehet régi farkasok között van) nem sokára. Tegnap napon érkezém Hollandiából az Anglus armadája commendirozó Feldmarschallal Don Filip Honutvorth uram ő excellentiájával, kinél ordinanz voltam az armada elindulásától fogva mindedig; igen nagy becsületben tartott és mindennap asztalon magával; igen kedveli a magyart, a mint mutatja, s volt nagy szerencsém először nekem ordinánzon; lenni s megismerkednem az armada nagyobb része előtt. És ha a király a Hannoveranus truppokkal nem ment volna, magánál a királynál lettem volna ordinánzon; annál nagyobb szerencsémre s experientiámra lett volna. Így is nagy contentumom lett, a király leányát adván a Hannoverai herczegnek etc. . . .

III. Toldalagi János levele 1743 aug. 15-éről. Mltgos Gróf úr, Consiliarius uram! Kivántam Mltgos gróf gróf uramnak alázatos obligatíom szerént csekély méltatlan levelem által innen is alázatos obligatíomat tenni s egyszersmind kevés újsággal udvarolni. — Primo írhatom, hogy már hosszas marschunk után az armadához békével érkezünk, a holott is oly teméntelen sok nép, sokaság van, azt gondoltam, a mint előbb megláttam, hogy egy magyar sem maradott a két hazában. Annyi a magyar itt és a teméntelen német, rácz, horvát, úgy, hogy mikor a regimentünk az armadához rukkolt, a szemem a sokaságot el nem lepte. Hallatik, hogy minél hamarább — deo favente — hogy ha a Rajnán quoquo modo az isten által vezérelne feliciter, tehát generális conflictusunk (főütközet) lenne, mivel mind az anglus, mind pediglen a hollandus, úgy a bavarus is hosszas csatája után fölséges királyné asszonyunkhoz conjungalta magát, és így bizonyosan remélhetjük a conflictus után a békességet. — Külömben oly erős és szoros helyre vonta magát a franczia túl a Rajnán, hogy csak elme is alig foghatja fel, mely fraudulenter van. Külömben rettenetes nagyon fél, úgy hogy mind passusokat, útakat összevágatott, egy szóval: kimondhatatlanképpen tart a «ki tudja»-tól, s nem kell egyéb neki, a mint a generalis emberektől hallom, hogy discuralják, hanem csak két-három posta által úgy meg lehet ijeszteni, hogy talám Párizsba sem találja helyét. Külömben bizonyos, hogy minden fortalitiumit úgy megrakta mind munitioval mindpediglen éléssel úgy, hogy a mint mondják mások, vannak olyas fortalitiumjai, hogy ha magát recipiálja, esztendőt s kettőt is importál, míg belőle kiszorítják. Külömben a mint látom a dolgot és a mennyiben tudom, csak míg a Rajnán által verekedhetünk, két-három hónapnak folyását importálja.

Írhatom azt is, hogy egyszóval minden drága, mind ló, mind kenyér, mind pedig hús és mindenféle czukmis, hogy kimondhatatlan, úgy hogy ha az ember két-három mérföldre nem excurral, leguminálekért afféle czukmisért, a táboron nem sokat kap a drágaságnak mivoltáért és a népnek sokasága miatt. Ezek után stb. Datum in Castris Freiburg 15. aug. 1743. alázatos engedelmes szolgálja Toldalagi János mpr. Eredetiben a Teleki-levéltárban 1709. sz. új rendezés.

IV. Székely András levele, 1743 augusztus 19-éről. Az regiment Istennek jóvoltából Bécsben felséges császárné előtt, Linczbén felséges királyné, felséges corregens, sok miniszteri nagy rendek és azon innen valaholott el marschirozott s paradirozott, itt is penig Károly herczeg előtt elég dicséretet vallott. Vajha ellenségen is oly dicséretes lenne.

A lovak ennyi marschus után is minemű jó statusban legyenek mindnyájan csodáljuk, kivált meggondolván, hogy egész Bavarián által abrak nélkül marschiroztunk. — A katonaság mind friss, egészséges, alig van tíz-tizenkét hidegtelelősünk. De a köpönyegjek s pantallérjok már majd semmit ér, úgy ha csak a méltóságos urak azt is nem remediálják, a nemes haza becsületéért azzal bizony kevés ideig szolgál a szegény katonaság. Már méltóságos gróf uram hosszas marschirozásunknak Isten jóvoltából, itt egy kis megszünése van, negyed napja lévén a Károly herczeg alatt lévő nagy armadiához érkezésünknek. A hauptkvartély vagyon Monezing nevű helyben, a nagy armadia enned vidékiben a Rajna vizéhez csak igen közel, túl penig a Rajnán, mindjárt a franczia tábor van. A mi regementünk Eszterházy herczeg regimentével melirozva, az ő herczegsége brigádája alatt, szintén Prajzák szomszédtságában a francziának Mordia nevű igen erős sánczához csak közel, az armadának jobb szárnya felől, az armadia előtt postiroztatva, már azon van a generálisság, hogy minél hamarább a Rajnán által mehetnénk, a hol lenne a theatrum belli. Úgy hiszem a midőn a Rajnának fogunk, lészen vásárunk, és ha egyszer túl mehetünk, valaki megél, írhat újságot eleget.

Az angliai és hollandiai erő már útban van Lotharingia felé, indulván oly szándékkal, hogy ezen egész erőnkkel magát conjungálja; már ugyan Károlyi és Beleznai regimentek conjungálták is velök magokat. In reliquo summis favoribus ac gratiæ me humillime insinuo mansurus in perpetuum. Illustritatis vestræ, Datum ex Castris Prajzák in campo positus 1743. die 19. aug. Servus humilimus Andreas Székely mpr. capitaneus. Eredeti Teleki-levéltár 1647. új rendezés.

V. Székely András levele, 1743 szeptember 27-éről. Alázatosan udvaroltam vala elébbeni logerünkéből is méltóságos gróf uramnak, de megvallom, hogy már megfelejtkeztem, ha az előtt volt-é, minekelötte egy

versen a Rajnán által menetelt próbálánk s belé sülénk, vagy annak-utána. De akármikor volt is, a dolgoknak rövideden ide fel, ez a folyása. A mióta 4-ik s 5-ik hujus tett próbánkkal által nem meheténk, azotától fogván annyira meg csendesedtünk volt, és oly szörnyű heverésben voltunk, hogy annak unalmas voltát s akármely katona emberséges szívet elcsüggesztő henyeségit le sem tudom írni; már penig újabban viradni, jobb s kellemesebb napjaink kezdenek. Mert az mint az operatiók, s jól induló hírek kezdenek biztatni bennünket, már nem sokára újabban szerencsét próbálunk s ha általhatolhatunk, reményilem annak utána én sem fogok szükölködni méltóságos gróf uramnak megírásra méltó újságok dolgában etc. . . . Illustritatis vestrae Datum ex Castris eis Rhenum penes Krisheim locatis 1743. 27. sept. Servus humillimus Andreas Székely mpr. Eredetije Teleki-levéltár 1647. sz. a. új rendezés.

Keresztény vallásra tért török rabok folyamodása a kamarához. Alázatos szolgálatunkat ajánljuk Nsgtoknak mint kegyelmes urainknak; Nsgtokhoz ilyen alázatos kenyerésünk vagyon: hallotta nsgtok, hogy mi az mi urainkat, az török bégeket, megmondván latorságokat, praktikájokat mi módon elakartanak szaladni, elhattuk és el állottunk mellőlek és keresztyéni hitre állottunk, kiben meg is, ha im isten azt agyja érnünk, hogy az keresztséget felvehetjük, holtunkig meg akarunk maradni és keresztyéni hitben meg is halni. Azértan halljuk, hogy ti nsgtok egyéb féle szeginy rabokat örömet megsegíti, mi is azon könyörgünk, hogy ti nsgtok minket is, kik majd tiz esztendeje, hogy vasat viselünk, egynehány frttal megsegítene, kiért Nsgtoknak örökké szolgálni és istent is imádni akarunk Nsgtokért, kegyelmes választ várunk Nsgtok.

Nsgtoknak szegin alázatos szolgálai

Saban aliter Benedek,

Amhat aliter Janchi dicti.

Kívül: Az mi Kgyelmes és Nsgos urainknak az Chászár magyar kamarán való tanács uraknak.

A hátirat biznysága szerint a pozsonyi kamara 1596 október 3-án összesen 1 — *mondđ egy m. frtot* utalványozott a raboknak, melyet Pruzinsky D. pénztárnok ki is fizetett.

Közli: ys.

(A nemzeti múzeum könyvtárából.)

Lamberg Ferencz gróf altábornagy, az 1848 szept. 28-án a lánchídon meggyilkolt királyi biztos, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjává ajánltatik. «Lam-

berg Ferencz grófot cs. k. generálórnagyot, a lengyel Szt. Szaniszló jeles rend lovagát, a bécsi cs. k. képző-művészeti akadémia tiszteleti tagját «Még egy terra incognita» munka szerzőjét: tekintetből, hogy Lakos János báró generál és akadémiai tiszteletbeli tag elhunytával a hadtudományok képvisellete az akadémianál csupán csak egy tagra szorítkozott; tekintetből, hogy a fenn nevezett gróf *jelenleg is a hadügy magyarosításán buzgón fáradozik tiszteletbeli tagnak* ajánlja. October 3. 1843. Gr. Teleki, Kiss Károly, dr. Horvát József, Horváth Mihály, Szontagh Gusztáv, Tarczay Lajos, Vásárhelyi, Schedel (Toldy).

Hogy a legrövidebb idő, rövid öt esztendő, mennyire megváltoztatja az embereket, s hogy ennek következtében ember és honfitársaiknak véleménye is róluk mily metamorfozison megy át, mutatja az alábbi lap, a melyet az akadémia irattárában meglevő eredetiről másoltam, és a melyen az 1848-ban a nép dühének áldozatul esett Lamberget a hadügy magyarosítása ügyében való buzgolkodásáért akadémiai tiszt. tagnak ajánl hét magyar hazafi.

B. O.

HADTÖRTÉNETI IRODALOM.

I. ISMERTETÉSEK.

Az 1866-ik évi osztrák-porosz háború. A Magyar Tudományos Akadémia hadtudományi bizottságának megbízásából írta: *Balás György* m. kir. honvéd őrnagy. Budapest, 1894, nagy 8-r. 320 lap, tizenkilencz szövegábrával és két térképmelléklettel. A Magyar Hadtörténelmi Könyvtár második kötete. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.

Ára 3 forint.

E gyűjtemény első kötetének megjelenésekor már közelebről jellemeztük a célt, melyet az akadémia hadtudományi bizottsága a magyar hadtörténelmi munkák kiadása által követ s mely röviden abból áll: módot nyújtani, hogy a modern katonai műveltség *magyar nyelven* is megszerezhető legyen, továbbá a magyar katonai írókat nagyobb szabású munkák kiadásával foglalkoztatni.

A Magyar Hadtörténelmi Könyvtár I. kötete, a Szécsi Mór száza-

dos által írt 1866-ik évi osztrák-olasz háború és Balás György őrnagy jelen munkája, az osztrák-magyar monarchiának utolsó nagy háborúját tárgyalják, melynek történetét a bizottság első sorban megteremteni óhajtotta.

Balás őrnagy a reá bízott föladatot szintén a legjobb sikerrel oldotta meg. Az osztrák-poroszháborúról tömörsége mellett is teljesen kimerítő, pártatlansággal és igazságszeretettel írt, az eseményeket jeles kritikával kidolgozó, a tanulságokat mindenütt levonó kitünő kézikönyvet írt, mely nemcsak a magyar, de az e szakban oly gazdag német irodalomnak is becsületére válnék. Balás őrnagy e művében teljesen érvényesítette mindazon jeles tulajdonságokat, melyek őt, mint katonai író-t díszítik, s melyek közt a higgadt gondolkodás, az eseményeknek tárgyilagos megítélése, munkájából kiválóan szembetűnnek. Dicséretre méltó tulajdonsága a munkának még az is, hogy a tárgyalásnál a szükséges határokat helyesen vonta meg, minek folytán előadása, bár minden szükséges részletet tartalmaz, sehol terjengőssé nem válik s az olvasó érdeklődését mindvégig leköti.

Egészben véve azonban úgy a szerző, mint az akadémia hadtudományi bizottsága is, megelégedéssel tekinthetnek a Hadtörténelmi Könyvtár ez újabb kötetére, mely egy újabb lépés a kitűzött cél elérésére.

Vajha mielőbb megnyernők a gyűjtemény többi köteteit is; hisz minden egyes munka kettős haszon reánk; először gazdagodik velők a magyar katonai irodalom, másodsor pedig minden új munkával lehull rólunk egy-egy bilincs, mert fölmenti a magyar tisztet attól, hogy tudását, katonai műveltségét idegen munkákból merítse.

Áttérve a munka tartalmára, megjegyezzük, hogy Balás az egész anyagot négy fejezetre osztva tárgyalja: Az *első* a háború előzményeit, a hadviselő felek hadi erőinek szervezetét, mozgósítását és fölvonulását s hadműködési terveit tartalmazza. A *második* előadja a hadi eseményeket, a hadműveletek megkezdésétől a königgrázi csatáig. Ebben tárgyalatnak az előőrs-ütközetek Hühnerwassernél, Sichrownál és Bömisch-Aichánál; a Podol melletti éjjeli harc; a Münchengrätz, Podkost és Jicin melletti ütközetek; a Nachod, Trautenau, Skalic, Neu-Rognitz, Königinhof és Schweinsschädl melletti harcok. A *harmadik* fejezetet egészen a Königgrätz melletti döntő csata, az egész hadjárat főeseménye tölti be, melyről az olvasó kimerítő, szabatos és könnyen áttekinthető képet nyer. A *negyedik* végre a königgrázi csata után következő eseményeket, nevezetesen az osztrák sereg visszavonulását Bécs felé, a birodalmi főváros védelmére tett intézkedéseket, a Kralitz, Biskupicz, Tobitschau, Roketnicz, Göding és Holics melletti harcokat, a hadjárat

utolsó eseményét, a Pozsony közelében vívott *lamácsi* ütközetet s végre a békeszerződéseket tárgyalja.

A könyv gyakorlati használhatóságát nagyban emeli, hogy a hadműveleti vázlatok valamint az ütközetek tervei nem külön mellékleteken vannak, hanem szövegbeli csinos rajzok, melyek száma tizenkilencz. Mellékletül egy általános áttekintési térkép van adva és a Königrätz melletti csatának színes kivitelű, igen szép tervrajza. Úgy a szövegbeli rajzok, mint a mellékletek a cs. és kir. katonai földrajzi intézetben készültek.

Hunyadi Corvin János, 1473—1504. Írta *Schönherr Gyula.* A Magyar Történeti Életrajzok folyamán kiadja a Magyar Történelmi társulat. Budapest, 1894. Nagy 8-r. 332 lap.

«Corvin János nem tartozik a történelem nagy szereplői közé. Jelentőségét nem egyéni értékének, nem tetteinek köszöni, hanem első sorban származásának, s a helyzetnek, melyet e származás biztosított számára. Mert személye köré egy nagy nemzeti eszme híveinek kegyelelte vont fénykört, abból a lángtól kölesönözve sugarait, mely a magyar nemzet multjának legdicsőbb, legfényesebb korszakát ragyogta be.»

E szavakkal vezeti be Schönherr Gyula Corvin János életrajzát, mely még e fényes gyűjteményben is a legjelesebbek egyike.

Terjedelmes forráskutatások alapján nagy gonddal, nagy szeretettel megírott mű, mely figyelmünket és érdeklődésünket a legteljesebben s mindvégig leköti, magával ragadván bennünket ama korba, a midőn még Mátyás király, az igazságos, a dicsőséges, volt a független Magyarország királya, saját véréből való nemzeti fejedelme.

Corvin János, mint ismeretes, Mátyás királynak egy boroszlói sziléziai nőtől származó természetes fia volt s Budán 1473 ápril 2-án született. A neki még kora gyermekiségében adományozott Hunyady grófi és lipői hercegi cím, mint nemkülönben a gondos nevelés, kétségtelemné tették Mátyás király ama szándékát, hogy benne utódot remélt adni a magyar nemzetnek. Valóban Corvin János hova-tovább emelkedett s már a trónörökös szerepét vitte a magyar királyi udvarban, midőn Beatrix királyné ellenállásán a nagy király terve hajótörést szenved. Mátyás király meghal, a nélkül, hogy fiának a trónöröklést biztosíthatta volna.

Corvin János törekvése, hogy a neki ígért örökséget elnyerje, nem sikerült; midőn igényeitől csalárd módon megfosztatott s lemondásra bírattott, végül fegyvert ragad; de ez csak bukását siettetette; az országos

rendek 1490 július 15-én Ulászló cseh királyt emelik a magyar trónra. Még a bosnyák királyi czímtől is megfosztva, mint Szlavonia fejedelme megy a végekre, hol azok védelmében vagyoniilag majd tönkre megy. Lemond tehát a szlavoniai fejedelemségről is és mint bán küzd tovább. Frangepán Beatrix-el való házassága és a török ellen kivívott győzelmei után helyzete ugyan javults már-már újból reménykedett, hogy a Hunyadyház történelmi missióját ismét fölveheti; a nemzet zöme a Jagellók szomorú kormánya alatt ismét feléje fordult, midőn váratlan bekövetkezett halála mindennek egyszerre véget vetett. 1504 október 12-én meghalt s a pálosok lepoglavai templomában temettetett el. Egy év múlva meghalt Kristóf fia, 1508-ban Erzsébet leánya, 1810-ben özvegye. A család kihalt, a nagy Hunyady-vagyon szétmállott, a Hunyady név dicsősége sírba szállt s Corvin János halála után két évtized múlva bekövetkezett Mohács.

II. IRODALMI SZEMLE.

A) MAGYAR MUNKÁK.

Magyar Történelmi Erkönyvek és Naplók a XVI—XVIII. századból. Magában foglalja Szilágyitól Gyulaffy Lestár az erdélyi diplomata följegyzéseit, Nagy Gyulától Lipóczi Keczer Ambrus naplóját és Mencsik-Kluchtól Krman Dániel 1708—1709-ik évi oroszországi útjának (latin) leírását. Kiadja a M. T. Akadémia; Budapest, 1894, 639 lap. Ára 2 frt.

Alleker Lajos: Erdősi Imre, a branyiszközi hős pap. Nyitra 1894 márczius 15-én fényes ünnepély mellett leleplezte Erdősi szülőházát Nyitrán s a munka, mely egyszersmind érdekes történelmi adalék, ezen alkalomból adatott ki. Nyitra, 1894; 62 lap.

Lanciani Rudolf: A régi Róma. Fordította Lubóczy Zs. A Magyar Tud. Akadémia könyvkiadó vállalatában jelent meg. Budapest, 1894; 368 lap.

Király Pál: Dacia provincia Augusti. Két kötet. Kiadta Szabó Ferencz, a Történelmi Nép- és Földrajzi Könyvtár 47—48-ik kötete. Ára a két kötetnek 6 frt. A nagy mű tizenhat éven át folytatott szorgalmas kutatásnak és beható tanulmánynak eredménye, mely a római Dácia történetét minden oldalról megvilágítja. Erre különben is Király Pál a legilletékesebb író, ki már a «Sarmizegethusai Mithræum»-mal és több más művel magának a régészeti irodalomban kitűnő nevet szerzett.

Demko Kálmán: A magyar orvosi rend története. A magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésének állandó központi választmányja által a Poór Imre féle száz aranynyal jutalmazott pályamű. A szerző saját kiadása. Budapest, 1894, VIII. és 555 lap; ára 5 frt.

Gyulai Rudolf: Törökvilág Komárom megyében. Komárom, 1894; 133 lap. Bemutatja a vármegyei életet a török világban s számos érdekes, még eddig ismeretlen művelődéstörténeti részletet közöl, világos összeállításban.

Acsády Ignác: Két pénzügy-történelmi tanulmány. Kiadja a Magy. Tud. Akadémia. Budapest, 1894. Az első a pozsonyi és szepesi kamara 1565-től 1694-ig terjedő történetét, a második a jobbágy-adózás adatait 1564–76-ban tárja elének. Mindkét nagyértékű tanulmány megnyitója egy hosszabb sorozat, mely I. Ferdinánd pénzügyeinek történetét fogja felölelni.

Dr. Király János: Pozsony város joga a középkorban. Kiadja a Magy. Tud. Akadémia. Budapest, 1894; 8-r. 464 lap; ára 4 frt. A szerző honvéd bajtársunk, százados hadbíró s a jogtörténeti irodalom egyik derék munkása. Nagy örömmel üdvözljük e legújabb munkáját, melyben Pozsony városnak a középkorban gyakorolt jogait gondos és részletes összeállításban közölvén, evvel valóban becses és hézagpótló munkát végzett. A bevezetésben magyarázza a városok keletkezését és jogi életének fejlődését, s azután tíz fejezetben tárgyalja a Pozsony városi jogokat, a város területi viszonyait, közterheit, szervezetét, a lakosságot, az anyagi magánjogot és büntető jogot; a függelék számos statutumot tesz közzé.

Zichy Antal: Gróf Széchényi István hirlapi cikkei. A kiadás a Magy. Tud. Akadémia megbízásából történik s Zichy a cikkeket bevezetéssel és jegyzetekkel látta el. E II. kötet az 1843–48-iki cikkeket foglalja magában. 1894. 692 lap. Ára 5 frt.

Lőrincz Gyula: A kereszties hadjáratok jelentősége a pápaságra. A munka különös tekintettel Magyarországra van kidolgozva. Nagyszombat, 1894. 96 lap.

Thury József: A Zrínyiász. Budapest, 1894. 91 lap. Érdemes munkatársunk e jeles munkája, mely eredetileg az «Irodalomtörténeti Közlemények»-ben közöltetett, most külön kiadásban is megjelent. Thury kimutatja, hogy a Zrínyiászcikkről írt eddigi munkák csakis a rokon eposzokkal való összehasonlításra szorítkoztak, de nem keresték annak forrásait, melyeket ő megjelöl s idézetekkel összehasonlító párhuzamot von, rámutatván egyszersmind arra is, hogy mennyit mérített Zrínyi a XVI. század vallásos irodalmából és mennyit saját prózai munkáiból.

Mint mindig, Thury József ezúttal is érdemes munkát végzett, melyért őszinte elismerés illeti.

Balás György: Az 1866-ik évi osztrák-porosz háború. Kiadja a Magy. Tud. Akadémia. Budapest, 1894. 320 lap. Ára 3 frt. Mai füzetünkben ismertetve.

B) MAGYAR FOLYÓIRATOK.

Századok.

Mátyás Flórián: Magyar történeti problémák. Minden nemzet történetében fordulnak elő még teljesen ki nem derített, megfejtést követelő problémák; ezek kiderítését sokszor maguk a tudósok nehezítik meg, még pedig az által, hogy utalva az előttek írott tekintélyes munkákra, a helyreigazítást vagy czáfolatot egyszerűen elvetik. Így járt maga Mátyás Flórián is, a ki például Gizella királyné védelme, Anonymus kora, Péter király származása stb. felől írt helyreigazító értekezéseivel a kellő sikert elérni képes nem volt.

E cikkében ismét ily problémák megoldásával foglalkozik; így Sz. István születési évével, melyet 975-re tesz, II. Endre király temetkezési helyével, Váradot állapítván meg, Péter származásával, tagadván, hogy az a velencei Urseolo családból származik, az első magyar érsek meghatározásával, Szent István rokonsági viszonyával Endre, Béla és Levente testvérekhez, s végre a Venceslaus és Vladislaus nevek egyenértékéről.

Komáromy András: A bűbajos Báthory Anna, Báthory István leánya, Bánffy Dienes, s később Jósika Zsigmond feleségének szerelmi viszonyait írja le vonzóan, ki alig kerülte el a hóhér pallosát s később mint nyomorúlt koldusnő tengődött, míg nem Eszterházy Miklós nádor megszánta s menedéket adott neki.

Petz Vilmos: Zotikos költeménye a várnai csatáról. Tekintve, hogy a várnai csata eseményei még mindig nincsenek tisztázva, Paraspondylos Zotikosnak, mint szemtanúnak, ki tapasztalatait és benyomásait nagy közvetlenséggel írja le, a csata lefolyásáról írt tudósítása igen nagy fontosságú s méltán sorakozik Palatio leveléhez és a Thury József által hozzáférhetővé tett török történetírók adataihoz.

Petz Vilmos: Hierax a várnai csatáról. Szintén egy újabb forrás a várnai drámához, mely ha fontosságra nézve Zotikos művével nem is vetélkedhetik, mégis figyelemreméltó.

Petz mindkét verses munkát kitünő prózai fordításban közli.

Berzeviczy Edmund: A Tarkóiek hatalmi törekvései Sárosban. A Tarkói család fáradozásai birtokainak minden irányban való kiterjesztése ügyében s e közben folytatott pereit. A perek még IV. Béla alatt kezdődnek s egy időben Mátyás király egyik jeles vezérével Tárcazy Tamással, ki javait a Tarkóiek ellen biztosította, érnek ideiglenesen véget. Berzeviczy feltűnőnek találja, hogy Fraknoi Tárcazy Tamást Mátyás vezérei közt nem említi; mi nem csodálkozunk rajt, hisz Fraknoi a hadtörténelmileg legfontosabb dolgok közül is alig közöl valamit.

Tárcazy Tamás halála után javait Miklós fia öröklí, s a perek megújulnak; a család utolsó sarja, a viszontagságos életű Tárcazy Anna, halála után a birtokok Kékedy Gáspárra szállnak, de jogai el nem ismertettek s a birtokok tőle 1574-ben országos hatalommal vétetnek el.

Kropf Lajos: Az 1396-ik évi nikápolyi csata színhelye. Thury József egy téves jegyzete következtében megállapítja, hogy a csata nem mint Thury s előtte egy ó-szerb krónikás nyomán, több más szláv író közt, Jiricsek is véli, a Duna balpartján Nikup falunál, hanem a Duna jobb partján levő Nikápolynál vívatott.

Komáromy András: Nyalábvár és uradalma. Érdekes kimutatása annak, mint keletkezett a mai Királyháza helyén Ugocsa megyében előbb egy «domus regalis» mely később «Felszász»-nak hivatott, de midőn határában Ugocsa egyetlen erőssége Nyalábvár keletkezett, Felszász megszűnt s miután lakói «királyháziaknak» nevezettek, «Királyháza» nevet vett föl. Később Nyalábvár a terjedelmes királyi uradalom központjává vált s többször gazdát cserélvén, 1671-ben, a mikor a Perényiek birtokában volt, a bécsi kormány parancsából leromboltatott.

Mátyás Flórián: Diplomatikai vitatkozások. Foglalkozik a «Kálmán király oklevelei» című dolgozat hibáival, továbbá Sz. István lovaggá avatásának helyéről és az Orczy család nevének írásmódjáról.

Gróf Wilczek Ede: II. Endre kereszties hadjárata. Terjedelmesebb jeles értekezés, mely előbb a magyarországi viszonyokat és a tengerpart viszonyait fejtegeti s azután a magyar készülődéseket a kereszties háborúra s végre magát a hadjáratot írja le.

Márki Sándor: A Hóra-lázadás magyarországi része. A szerző Arad vármegye monografiájával foglalkozván, terjedelmesen leírja a Hóra-lázadásnak Magyarországon, különösen Arad vármegyében — melynek nagy része szintén oláh lakossággal bír — lefolyt eseményeit. Mint előbbi hasontárgyú munkáiban, Márki ebben is érdekes, vonzó olvasmányt nyújt s egyszersmind hiteles előadását a hírheft oláh parasztlázadásnak. A czikk részét s egyszersmind mutatványát képezi a szerző nagy munkája II. kötetének, mely nemsokára megjelenik.

Kropf Lajos: Jehan de Wawrin krónikájából. E krónikájában Jehan de Wawrin unokaöccsének, Waleránnak elbeszélései vagy leírásai nyomán, a ki a török háborúban részt vett, figyelemre méltó adatokat szolgáltat Hunyady János török hadjáratainak történetéhez. Így különösen fontos, hogy megvilágítja az 1444-ik évi hadjárat történetének s így a várnai csatának előzményeit, a török hadseregnek az európai oldalra való átkelését s a keresztény hajóhadnak az átkelés alkalmával tanúsított magatartását. Ezek után előadja a várnai csata lefolyását, az ezután bekövetkezett eseményeket, Wawrin követségét Budára s az 1445-iki nikápolyi expedíciót. Mindenesetre becses adalékok ezek, melyeket az ezen korral foglalkozó történetíróknak annál is inkább figyelmökre kell méltatni, mert általuk több téves nézet nyer helyreigazítást.

Jakab Elek: Új adatok Bocskay István életéhez. Ezek a kereki vár parancsnokának, Örvendi Pálnak, és a vár 300 órének Bocskay által 1606-ban adott címerezes levélen alapulnak, melyben Bocskay maga beszéli el, hogy a kereki vár hősies kitartása mily nagy hatással volt további hadjárataira. De hogy Jakab Elek «új adatai» Bocskay életét és politikáját csakugyan «új világításba» helyeznék és «annak tüzetes megírását, ennek igazságos megítélését megkönnyítenék», mint azt a cikkíró nagy önérettel mondja, azt bizony nem mondhatjuk, mert bizony Jakab cikkében új dolog alig van.

Pór Antal: Déli szláv történeti tanulmányok. Pór e cikkben befejezi tanulmányát, elmondván Srbie II. Mladen bán bukását és Medvevár 1255—1400 közé eső történetét, és adván a tót, horvát és dalmát bánok jegyzékét, Nagy Lajos uralkodása alatt.

Marczali Henrik: Az ágostai csata. Tulajdonkép mutatvány a mileniumi «Magyar nemzet történeté»-ből, mely érdemes tudósunk Szilágyi Sándor szerkesztése alatt és az Athenæum kiadásában indult meg. A szerző e dolgozatot — melylyel más helyen már foglalkoztunk — a történelmi társulat ülésén felolvasta.

Történelmi Tár.

Thaly Kálmán: Bercsényi házassága. E terjedelmes verses munkát *Közzei Pál*, gróf Bercsényi Miklósnak ifjúságától kezdve vele járó belső embere, titkára, írta. A kéziratot a varsói Krasinszky-könyvtárban még 1874-ben Rómer Floris fedezte föl, de közel 20 évig tartott, míg Thaly — az akadémia útján — a kézirat másolatát megkaphatta. A verses mű tulajdonkép folytatása két előbbinek, melyek elsejében Bercsényi ifjúságát és Homonnay Drugeth Krisztinával kötött első házasságát, má-

sodízben Drugeth Krisztina életét és halálát írta meg Kőszegi, míg e harmadikban Bercsényinek özvegyiségét, gróf Csáky Krisztinával a «*vépi Venus*»-sal történt megismerkedése, eljegyzése és menyegzője történetét írja le. A költemény közvetlen hűséggel tárja elénk a magyar főúri körök életét a XVII. század végén. minek folytán mint korkép és művelődés-történeti adalék becses és maradandó értékű.

Thaly Kálmán: Actio curiosa. A báró Palocsay-Horváth család levéltárából származó e «különös színdarab», inkább párbeszédök összeállítás, minden drámaiság, sőt minden cselekmény nélkül, melyben a szereplők csupán ezért jelennek meg, hogy Gaude uramnak csattanos példabeszédeit, humoros megjegyzéseit, sikerült élczeit és néha kifejezéseiben kissé pórias élczelődéseit legyen kihez intézni. Thaly a szerzőséggel Palocsay György, későbbi kurucz generálist gyanúsítja.

Mihalik József: Kereszturi Diószegi Borbély István könyve az orvosságokról és betegségekről. Egy a kassai városi levéltárból vett kézirat, melyben a «*borbély*» mesterséget űző s vándorúton levő Diószegi István Kassán 1676-ban a betegségekről és orvosságokról szerzett tudományát leírja. Mindenesetre érdekes művelődéstörténeti adalék.

Szilágyi Sándor: A Rákócziak levéltárából. Oklevelek 1619—27. évekről.

Beke Antal: Adalék Rákóczy György és a porta összeköttetéseihez. Az oklevelek 1636-tól 1644-ig terjednek.

Domján István: Adatok Várady Gyulay István portai követségéhez. Előbb Kemény János, később ennek fia Simon, s végre Apaffy portai követe.

Szell Farkas: Debreczen város 1604-ik évi történetének verses leírása. A leírás Fényes István, a debreczeni tiszteletes tanács jegyzőjétől származik, s a nemes város «ez esztendő forgásaiban végbement siralmas sorsainak, keserves megbántódásainak, helytelen expensáinak... compendiuma.»

Fraknoi Vilmos: Zrínyi Miklós pályájának vége. A bécsi pápai nuncius, Caraffa bíbornok, azon időponttól kezdve, a mikor Zrínyi Miklós Zrinivár lerombolása után Bécsbe ment, pontos és kimerítő tudósításokat küldött a pápának mindenről, a mi a Zrínyi-ügyben történt. A jelentések 1664 ápril havától egész novemberig, azaz Zrínyi haláláig terjednek, s már bizalmas természetüknél fogva is fölötte becsesek.

Barabás Samu: Sepsi szék adózása 1665—68. Adórajstrom, mely az adókievetést községenkint mutatja.

Kiss Bálint: A Barcsayak levéltára. A levéltár 1310-től 1344-ig terjedő iratokat tartalmaz s számos vizontagság folytán a hírneves Bar-

csay család levéltárának inkább csak maradványa; nagyobbára osztálylevelek, perek, kötlevelek; magánlevelezést nem tartalmaz.

Reizner János: A gróf Eszterházy család pápai levéltárában őrzött czéhlevelek. Nagy számú czéhlevél a XVI. és XVII. századból.

Koncz József: A hódoltság történetéhez. Nyolcz érdekes okirat az 1674—85. évből.

Magyar Történeti Életrajzok.

E becses vállalat az 1894-ik év folyamán két életrajzot adott:

Széchy Károly: Gróf Gvadányi József.

Schönherr Gyula: Hunyady Corvin János.

Ez utóbbi mai füzetünkben van ismertetve.

Erdélyi Muzéum.

Dr. Szádeczky Lajos: Erdély szerepe a magyar szabadságharcokban és az unio története. A kolozsvári márczius 15-iki ünnepélyen a Redoute-ban tartott beszéd. Rövid visszatekintés után Erdély történetére, a különválástól kezdve az 1848-ik évi magyar függetlenségi harc bekövetkeztéig, előadja lendületes sorokban az unio kimondásának történetét és körülményeit.

Dr. Lándner Gusztáv: A kolozsvári kalandos társulatok. Folytatólagos közlés, mely a kolozsvári hétvízközi társulat legrégibb alapszabályait 1587-ből, az öregebb hídelvei társulat 1625-iki kiváltságlevelét és ezikkeit 1780-ból, a külközép utczai társaság 1826-iki articulusait s más ide vonatkozó iratokat tartalmaz.

Dr. Moldován Gergely: Székelyek-e a móczok? Közönséges a nézet, hogy a havasi móczok eloláhosodott székelyek; Moldován hosszabb tanulmányban kimutatja, hogy *nem*, s csupán a székely befolyás forog fenn.

Dr. Szigeti Lajos: Cserei Mihály és Historiája. A hírneves krónika, illetve emlékirat-szerző, nagyajtai Cserei Mihály életével ismerteti meg bennünket, adván egyszersmind jellemrajzát s méltatva főművét, a *Históriát*, mely 1852-ig csak kézirásban volt meg, de igen számos példányban forgott közkezen.

Domján István: A székely kérdés és Pauler Gyula új műve. Tüzetesebben foglalkozik Paulernek a székely kérdésben elfoglalt álláspontjával.

Wertner Mór: Két Lőrincz nevű erdélyi vajda. Az első 1242—1252, a másik e század végén szerepel.

Dr. Ferenczi Zoltán: Br. Wesselényi színjátszó társasága Magyarországon. E társaságnak 1806—1808. tartott működésével foglalkozik.

Bálint Gábor: Minő fajuk a japánok. Érdekes tanulmány, s bár a szerző tiltakozik ellene, hogy nem «sikerimádásból» írja, mégis hasznos *alkalomszerű* vázlat, melyen nincs mit szégyenleni.

Hindy Árpád: Kultsár István mint szerkesztő. Az erdélyi irodalmi társaságban tartott felolvasás. Kultsár 1806-ban alapította meg a «Hazai tudósítások»-at, az első pesti magyar hírlapot, s azt 1820-ig, halála után pedig özvegye 1840-ig adta ki.

Bálint Gábor: A hindu vallások. A hindu vallásokat és azok különböző felekezeteit, papságát stb. ismerteti.

Dr. Wertner Mór: Pál fia Miklós erdélyi vajda. Genealogiai tanulmány.

Domján István: Cserei Mihály, a kálvinista. Mintegy pótlás Szigetű Lajos közleményéhez, melyben Domján Csereit mint vallásához és egyházához buzgón ragaszkodó reformátust jellemzi.

A Ludovika Akadémia Közlönye.

Palotás Fausztin: Katona poéták mint államférfiak. Foglalkozik Rimay Jánossal, Zrínyi Miklóssal, Koháry Istvánnal, Ráday Pállal és báró Amade Lászlóval.

Bihar Ferencz: Strassburg ostromának katonai méltatása. Az 1870/71-iki német-francia háború e nevezetes és a várharcz szempontjából is érdekes eseményéről írt jeles értekezés.

Sebes Pál: Az 1809-ik évi székely nemesi fölkelés feloszlata. Szárhegyi gróf Lázár József főstrázsamester beszédei a fő királybíróhoz, a tisztekhez és a legénységhez, a 3. székely lovas-ezred feloszlata alkalmával.

Csatth Lajos: Előre tolt állások. Hadtörténelmi példákkal megvilágított harcászati tanulmány.

Fülek Henrik: Suwarow tábornagy. Rövid jellemzés.

Fülek Henrik: Halálsejtelelem az ellenség előtt. Karczolat.

Palotás Fausztin: Húsz éves hadvezér. Thurzó Imrének az «Élet-rajzok» nyomán adott jellemzése.

Szendrői G. J.: Cortez és Pizarro hódításai 1519—1531-ben. Rövid vázlat Mexiko és Peru meghódításáról.

C) IDEGEN ÚJABB HADTÖRTÉNETI IRODALOM.

Stein F. v. (porosz kapitány), Geschichte des russischen Heeres vom Ursprung bis zur Thronbesteigung Nikolaus I. (II. kiadás. Lipcse. 1895. Zuckerschwerdt-Möschke. 367 l. 8 Mk.)

Pisko Julius. Skanderbeg. Eine historische Studie. (Bécs, Frick 1894. 162 l. 4 Mk. 80 Pf.)

Erinnerungen aus den Feldzügen 1859 und 1866 in Italien. Ein Beitrag zur Geschichte des k. und k. Ulanenregiments Nr. I. (Bécs, Seidel. 1894. 247 l. 5 tervej M. 3.)

Födransperg H., lovag, 40 Jahre in der österreichischen Armee. Erinnerungen von 1854—94. (Drezda, 1894. 2 kötet. 8 Mk.)

Newirth Viktor lovag, Geschichte des k. und k. Infant.-Regiments Alt-Starhemberg Nr. 14. (Olmütz. Hölzel. 1894. VIII. 454 l. 10 táblával. 6 M. 50.)

Berndt (főhadnagy), Uebersichtskarte der Dislocation des k. u. k. öst.-ung. Heeres und der Landwehren im Jahre 1894—1895. (Bécs. Freytag. 1895. 2 Mk.)

Krauss Friedrich, Wie Mohamed Köprülü Vezier geworden. Ein Guslarenlied der slavischen Mohammedaner in der Herzegovina. (Külön lenyomat a Proceedings of the American Philosophical Society 32-ik kötetéből. Philadelphia. Az értekezés hőse II. Szoliman szultán híres vezére és annak utódai, tárgya pedig a magyarországi hadjárat.)

Julius Hoholin, Geschichtschronik des k. u. k. Inf.-Regiments Erzherzog Albrecht Nr. 44 (1894). Múlt év aug. 26-án ülte meg ez az egykor olasz, most osztr.-magyar gyalogsági ezred fennállásának 150. évfordulóját. Alapítója és első ezredese *Clerici György*, milánói marchese volt, és az új Clerici-ezred az osztrák örökösödési háborúban, még pedig Felső-Olaszországban állotta ki tűzpróbáját. A hétéves háborúban a Clerici-ezred különösen Schweidnitz ostromában, a Hochkirch melletti csatában és Maxennál tűnt ki. Az 1737—39-ki török háborúban már a *Belgiojoso* nevet viselte. Akkor történt, hogy *Lopresti* hadnagy Ráma szerb kastélyt 24 emberrel 4000 török ellen védelmezte. A francia háborúban az ezred a *Bellegarde* nevet viselte. Az egyik altiszt, a németalföldi származású Esau, tevékeny részt vett a Komáromban épülő «Dunai hajóhid» létesítésében. Maga az ezred különösen Ásperrnál tűnt ki. 1830 óta Albrecht főherceg nevét viseli az ezred. 1848-ban Radetzky alatt küzdött különösen Novaránál. Az 1859-iki háborúban nem vett részt. A zürichi békekötés után az ezrednek hadkiegészítő ke-

rületét Somogy megyébe tették át. 1866-ban különösen Königrätz-nél sokat szenvedett. Részt vett még az 1869-iki dalmát felkelés leverésében.

Zeissbery Heinrich, Ritter, Erzherzog Karl von Oesterreich. Ein Lebensbild im Auftrage seiner Söhne, der Herren Erzherzoge Albrecht und Wilhelm. (Ebből a nagyszabású munkából megjelent immár az I. kötet első és második fele. Bécs, Braumüller 1895, 20 M.)

Marcziányi Gy., Wallensteins Zug durch das Neograder Komitat. (Megjelent a bécsi Fremdenblatt 1894 szept. 21-iki számában) és Wallenstein meg Bethlen találkozását ecseteli az 1626. év őszén.

Pramberger Emil, Atlas zum Studium der Militär-Geographie von Mittel-Europa. (Bécs, Hölzel. 1894. 10 tábla. 8 M.)

III. A MAGYAR HADTÖRTÉNETI IRODALOM REPERTORIUMA.

HUSZONNEGYEDIK KÖZLEMÉNY.

II. ULÁSZLÓ KORA. 1490—1516.

Kézikönyvek és általános jellegű munkák. Horváth Mihály, III. 237. Szalay L., III. 374. Kerékgyártó, II. 184. Fessler, III. 222. Kronos, II. 494, 556 seq. Huber III. 291 és 411. l. — Neustadt, Ungarns Verfall (Ung. Revue 1884—85). Ulmann K., Max I. (1884). Bachmann, Deutsche Geschichte unter Friedrich III. 2. köt. Caro, Geschichte Polens. V. 2. (1888.) Palacky, Gesch. Böhmens IV. 3. (1867). Fraknoi, II. Ulászló király megválasztatása. (Századok 1885.) Fraknoi V., Erdődi Bakócz Tamás. (Történ. Életrajzok 1889.) U. az, Magyarország a mohácsi vész előtt (1884). U. az, Magyarország és a cambray-i liga (Századok 1882—83.) U. az, Verbőczy István (Századok 1876.). Schönherr Gy., Corvin János életrajza. (Ugyanabban a vállalatban 1894.). Wenzel Gusztáv, II. Ulászló házaselete. (Századok 1877.). Ováry Lipót, II. Ulászló és Beatrix házassága (1890. 761. l.). Fejérpataky László, II. Ulászló jövedelmei (Történeti Tár 1880.). Száraz, II. Ulászló arcképe. (Archæol. Ért. 1893. 191. l.). Szapolyai János életrajza *Engeltől* (Schediusnál, Zeitschrift aus und über Ungarn. 1802. I.). Salamon Ferencz, Török hódítás Magyarországon (57 s k. l.). Neustadt Lajos, II. Ulászló utolsó órái. (Ungar. Revue 1884.). Gallitzin, Allgemeine Kriegs-

geschichte. II, 2. 104. l.). Egybevetendő még: Thúry József, Török történetírók. (I. köt. 1893).

Az *újabb oklevélgyűjtemények* közül különösen Giustiniani Seb. velenzei követ jelentései említendőek, melyet *Hodinka Antal* közölt behatóbban: Regestrum litterarium cím alatt. (Magyar Könyvszemle 14. kötet 55. l.). A török háború előkészületeiről I. a Sanguzko herczeg levéltárából közölt leveleket. («Archivum ksiazat Lubar-towicsow Sanguszków»), Lemberg. I. köt. 1887—88. V. ö. Századok 1891. 76. l. — II. Ulászlónak a lengyel trónra emelt igényeiről pedig I. *Bostel* értekezését Jagello Sándor választásáról (lengyel munka. 1887). A legfontosabb oklevél-publicatió azonban még mai nap is *Firnhaber* közleménye (Archiv für Oesterr. Gesch. III. 375—552. l.) Az újabb kútfők közül még *Marino Sanudo* krónikája nevezendő. Kiadta *Wenzel G.* (Történ. Tár XIV. 1869.)

Értekezések.

Végváraink és költségeik a XVI. és XVII. században. (Hadtört. Közlem. I. 1888. 64. és 246. l.)

Melichar, Az 1512. évi hadi törvények. (Ludovika-Akad. Közl. 1883. X. évfolyam 58. l.)

Kápolnai P. István, I. Miksa császár Bécs és Székesfehérvár elfoglalására vonatkozó 1490. évi feljegyzései. (Századok 1885. 156. l.)

Gömöry Gusztáv, I. Miksa naplójából Magyarország ellen vezetett hadjáratáról. (Copeybuch von Lilienfeld. Hadtört. Közl. 1891. IV. évfolyam, 274. l.)

Szabó Károly, Báthory István erdélyi vajda bukása és elűzetése 1492. (Századok 1889. 701. l.)

Pulaski, I. Zsigmond lengyel király háborúi Bogdán oláh vajdával. (Lengyel értekezés. 1887.) E háborúkban a magyarok és lengyelek szövetségve harczoltak Bogdán ellen.

Szendrei János, A velikai vár felszerelésének jegyzéke. (Hadtört. Közl. 1891. IV. évf. 551. l.)

Karácsonyi János, A jaiczai bánok fizetése. (U. ott 555. l.)

Schneider, Der Türkenzugkongress zu Rom 1490—91. (Gumbinen, gymnas. programm-értekezés. 1893.)

Az *1514. évi pórtázadás*. Ennek verses kútfejét, *Taurinus* (Stieröchsel) művét *Márki Sándor* méltatta és magyarra is lefordította. (Kathol. Szemle 1889. májusi füzet.)

Wellmann, Der Bauern-Aufstand in Ungarn in dem Jahre 1514 unter dem Székler Dózsa. (Nagyszebeni evangel. gymnas. progr.-értekezés. 1865.)

Feil, Ueber die Kreutzer in Ungarn. (Oesterr. Blätter. 1844.)

Benigni, Charakterschilderungen aus der österr. Geschichte. IV. kötet: Dózsa's Bauernkrieg.

Krones F., Ungarns Bauernaufstände (Zeitschrift für Realschulen und Gymnasien. Bécs, 1862.)

Horváth Mihály, Az 1514. évi pórlázadás okai és következményei. (Kisebbs történeti munkák. I. 241.)

• *U. az*, A pórok költözködési jogának történetéhez. (U. ott I. 277. l.)

Kemény b., Egykorú forrás a pórlázadásról. (Új magyar Múzeum 1857. I. 449.)

Frankl Vilmos, Adalékok az 1514. évi pórlázadás történetéhez (Századok 1872. 431. l.)

Márki Sándor, Dózsa György és forradalma. (Bpest. Ráth. 2. kiad. 1883.)

U. az, Dózsa György korából. (Századok 1887. 193. l.)

Lasanszky Vladimír, Secrets d'état de Venise. (Szt.-Pétervár, 1884.) V. ö. Századok 1887. 768. l.)

Kertbeny, Ungarns Erstlingsdrucke 1880. 25. l. (Közli az egykorú német röpiratokat a pórlázadásról.)

Karácsonyi János, Egykorú tudósítások az 1514. évi pórlázadásról. (Történ. Tár XIV. köt. 1891. 337. l.)

Vajon kimutatható-e az összefüggés az 1514. évi magyarországi és 1515. évi osztrák és német pórmozgalmak között, arra nézve l. *Mayer F. M.* értekezését: Der innerösterreichische Bauernkrieg vom Jahre 1515. (Megjelent az Archiv für Oesterr. Gesch. 65. kötetében 1883. 55. l.)

Végül megjegyzem, hogy *Verbőczy* Tripartitumának eredetijét *Csiky Kálmán* adta ki újabban és magyar fordításban is közölte azt. (Budapest, Akadémia, 1894.)

Összeállította: *Mangold L.*